

Technická univerzita v Liberci

Fakulta pedagogická

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

2010

Regina Chocholatá

FAKULTA PŘÍRODOVĚDNĚ-HUMANITNÍ A PEDAGOGICKÁ

Katedra: Sociálních studií a speciální pedagogiky

Studijní program: Sociální práce

**Studijní obor
(kombinace):** Penitenciární péče

**ŠIKANA
VEXATION**

Bakalářská práce: 09-FP-KSS-4037

Autor:

Regina Chocholatá (Břečková)

Podpis:

.....

Adresa:

17. listopadu 595

708 00, Ostrava - Poruba

Vedoucí práce: doc. Ing. Jiří Vacek, CSc.

Konzultant:

Počet

stran	grafů	obrázků	tabulek	pramenů	příloh
69	18	0	18	21	1

V Liberci dne:

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI

FAKULTA PŘÍRODOVĚDNĚ-HUMANITNÍ A PEDAGOGICKÁ

Katedra sociálních studií a speciální pedagogiky

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(pro bakalářský studijní program)

pro (kandidát): Regina Břečková
adresa: 17. listopadu 595, 708 00 Ostrava - Poruba
studijní obor (kombinace): Penitenciární péče
Název BP: **Šikana**
Název BP v angličtině: **Vexation**
Vedoucí práce: Doc. Ing. Jiří Vacek, CSc.
Konzultant:
Termín odevzdání: 15. 4. 2010

Poznámka: Podmínky pro zadání práce jsou k nahlédnutí na katedrách. Katedry rovněž formulují podrobnosti zadání. Zásady pro zpracování BP jsou k dispozici ve dvou verzích (stručné, resp. metodické pokyny) na katedrách a na Děkanátě Fakulty přírodovědně-humanitní a pedagogické TU v Liberci.

V Liberci dne 20. 3. 2009

děkan

vedoucí katedry

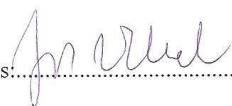
Převzal (kandidát): _____

Datum: _____

Podpis: _____

Název BP: ŠIKANANA

Vedoucí práce: Doc. Ing. Jiří Vacek, CSc.

Podpis:

Cíl: Zjistit, zda se děti na základní škole setkaly s šikanou. V jaké formě se setkaly s šikanou a zda o této problematice něco vědí.

Požadavky: Lze předpokládat, že agresory jsou převážně chlapci než dívky. Také lze předpokládat, že ten, kdo už se s šikanou setkal, tak převážně formou fyzického násilí a že o výskytu šikany na školách je s žáky diskutováno. Důležitým předpokladem řešení šikany by měla být odvaha obětí a ochota okolí oznamovat jednotlivé incidenty, odborná erudovanost učitelů, vychovatelů a ostatních pedagogických pracovníků. V neposlední řadě též aktivní zapojení všech, tedy i nepedagogických pracovníků do prevence šikanování. Nejdůležitějším prostředkem v boji proti šikaně je prevence.

Metody: Standardizovaný dotazník.

Literatura: ČERMÁK, I. Lidská agrese a její souvislosti. Žďár nad Sázavou: Fakta, 1999. ISBN 80-902614-1-8.

ČERNOCH, F. a kol. Šikaně stop. Praha: MO ČR-AVIS, 1999. ISBN 80-86049-14-0.

GAJDOŠOVÁ, E.; HERÉNYIOVÁ, G. Rozvíjení emoční inteligence žáků: prevence šikanování, intolerance a násilí mezi dospívajícími. Praha: Portál, 2006. ISBN 80-7367-115-8.

KOLÁŘ, M. Bolest šikanování. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-513-X.

MATOUŠEK, O.; KROFTOVÁ, A. Mládež a delikvence. Praha: Portál, 1998. ISBN 80-71-78-226-2.

KOLÁŘ, M. Skrytý svět šikanování ve školách. Praha: Portál, 1997. ISBN 80-7178-123-1.

ŘÍČAN, P. Agresivita a šikana mezi dětmi. Praha: Portál, 1995. ISBN 80-7178-049-9.

BENDL, S. Prevence a řešení šikany. Praha: ISV, 2003, ISBN 80-86642-08-9.

KOCŮROVÁ, M. Agresivita a šikanování. Plzeň: Pedagogické centrum, 2002, ISBN 80-7020-101-0.

Prohlášení

Byl(a) jsem seznámen(a) s tím, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědom povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Bakalářskou práci jsem vypracoval(a) samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím bakalářské práce a konzultantem.

V Liberci dne:

Regina Chocholatá (Břečková)

Poděkování

Touto cestou bych ráda poděkovala doc. Ing. Jiřímu Vackovi, CSc. za vedení mé bakalářské práce, za podnětné připomínky a konstruktivní kritiku.

Název bakalářské práce: Šikana

Název bakalářské práce: Vexation

Jméno a příjmení autora: Regina Chocholatá (Břečková)

Akademický rok odevzdání bakalářské práce: 2009/2010

Vedoucí bakalářské práce: doc. Ing. Jiří Vacek, CSc.

Resumé:

V důsledku neustále rostoucího šikanování na školách v České republice se do popředí zájmu veřejnosti dostává otázka, jak bojovat proti této formě násilí. Základem v boji proti šikanování je prevence. Snaha o zamezení šikany na školách nutně vede k zavedení preventivních programů již u žáků na prvním stupni.

Tato bakalářská práce je zaměřena na problém šikany z celospolečenského pohledu a z pohledu dvou škol – v Ostravě – Porubě a v Havlíčkově Brodě. V práci je popsána problematika šikany ve školním prostředí, pojednává také o jejích zákonitostech, upozorňuje na její závažnost a důsledky, ale především na možnou intervenci každého jednotlivce.

Klíčová slova: šikana, násilí, prevence šikany, agresor, oběť, výchovná opatření, škola, rodina, společnost, dítě, agrese, výchova.

Summary:

Due to constant grow of vexation at schools in Czech Republic we come to the question how to fight against this kind of violence. The main role against the vexation plays the prevention. The effort to avoid vexation at schools leads to implementation of prevention programs for pupils at the first-degree.

This thesis bachelor degree is focused on the problem of bullying from two points of view. One is the whole-society view, the other one is this of two primary schools in Ostrava – Poruba and Havlíčkův Brod. My dissertation deals with bullying at school environment, describes its patterns, points at its relevance and consequences, but most of all at the possible intervention of individual.

Keywords: vexation, violence, vexation prevention, aggressor, victim, educational steps, school, family, society, child, aggression, education.

Resümee:

Als Ergebnis des kontinuierlich zunehmenden Mobbing in Schulen in der Tschechischen Republik steht im Vordergrund der Aufmerksamkeit der allgemeinen Öffentlichkeit die Frage, wie diese Form der Gewalt zu bekämpfen ist. Als Grundbasis im Kampf gegen Mobbing gilt die Prävention. Die Bemühungen, Mobbing in den Schulen zu verhindern, leiten eine erforderliche Einführung von präventiven Programmen bereits bei Grundschülern ein.

In meiner Bachelorarbeit habe ich mich auf das Problem des Mobbing aus gesellschaftlicher Perspektive, sowie aus der Perspektive von zwei Schulen - in Ostrava - Poruba und in Havlíčkův Brod konzentriert. In meiner Arbeit beschreibe ich die Problematik von Mobbing in der Schule, befasse ich mich mit seiner Gesetzlichkeit, weise auf seine Merkmale und Folgen hin, insbesondere jedoch auf mögliche Intervention für Einzelpersonen.

Die Schlüsselwörter:

Stichwörter: Mobbing, Gewalt, Mobbing-Prävention, Angreifer, Opfer, erzieherische Maßnahmen, Schule, Familie, Gesellschaft, Kind, Aggression, Erziehung.

OBSAH

I. TEORETICKÁ ČÁST.....	11
ÚVOD	11
1 ŠIKANA.....	13
1.1 POJEM A JEHO VÝZNAM.....	13
1.2 POHLEDY NA ŠIKANOVÁNÍ	15
1.2.1 ŠIKANOVÁNÍ JAKO NEMOCNÉ CHOVÁNÍ	15
1.2.2 ŠIKANOVÁNÍ JAKO ZÁVISLOST.....	15
1.2.3 ŠIKANOVÁNÍ JAKO PORUCHA VZTAHŮ VE SKUPINĚ.....	16
2 SOCIÁLNÍ SKUPINY	17
2.1 DĚLĚNÍ SKUPIN	17
2.1.1 ŠKOLNÍ TŘÍDA	19
3 SOUVISLOSTI ŠIKANOVÁNÍ.....	22
3.1 KDE K ŠIKANĚ DOCHÁZÍ.....	22
3.2 TYPY ŠIKANY	22
3.2.1 ŠKÁDLENÍ.....	22
3.2.2 VYLUČOVÁNÍ ZE SKUPINY	23
3.2.3 FYZICKÉ NAPADÁNÍ.....	23
3.2.4 OBTEŽOVÁNÍ.....	24
3.3 ROZDÍLY V ŠIKANĚ PODLE POHLAVÍ	25
4 ÚČASTNÍCI ŠIKANY	28
4.1 AGRESOŘI.....	28
4.1.1 JAK ROZPOZNAT AGRESORA	29
4.2 OBĚTI.....	29
4.2.2 JAK ROZPOZNAT OBĚTI.....	30
4.3 ŠIKANA JAKO ZÁLEŽITOST CELÉ SKUPINY	30
5 DŮSLEDKY PRO OBĚTI.....	32
5.1 OHROŽENÍ SOMATICKÉHO A PSYCHICKÉHO ZDRAVÍ	32
5.2 POSTTRAUMATICKÁ STRESOVÁ PORUCHA.....	32
5.3 OBĚTI JAKO BUDOUCÍ PACHATELÉ	33
5.4 NÁCHYLNOST K NEETICKÉMU CHOVÁNÍ	33
5.5 KUMULOVANÝ EFEKT	33
6 NUTNOST PREVENCE ŠIKANOVÁNÍ	34
6.1 PRÁCE S (POTENCIÁLNÍMI) AGRESORY	36
6.2 SCHÉMA PREVENCE ŠKOLNÍHO ŠIKANOVÁNÍ.....	38

II. PRAKTICKÁ ČÁST.....	39
1 CÍL VÝZKUMU A STANOVENÍ PŘEDPOKLADŮ	39
2 REALIZACE VÝZKUMU, METODY	40
3 VYHODNOCENÍ DOTAZNÍKU	41
4 ANALÝZA DAT	42
5 VYHODNOCENÍ PŘEDPOKLADŮ	62
 ZÁVĚR.....	 63
 NAVRHOVANÁ OPATŘENÍ	 64
 SEZNAM POUŽITÝCH INFORMAČNÍCH ZDROJŮ.....	 67
 PŘÍLOHA.....	 69
<i>DOTAZNÍK</i>	<i>69</i>

I. TEORETICKÁ ČÁST

ÚVOD

V dnešní době je problém šikany čím dál víc aktuální. Vzhledem k tomu, že jsem zaměstnána u Městské policie, s nárůstem agresivity se setkávám téměř denně a mnohdy se mi nechce věřit, co jsou lidé schopni udělat. Ve své bakalářské práci se zajímám o problematiku šikany, která je v dnešní době hodně medializovaná, ale její prevence je nedostatečná. Z celorepublikových výzkumů jednoznačně vyplývá, že šikana je ve školách běžným jevem, ale účinná prevence především ze strany pedagogů je nedostačující.

Máme-li zájem o omezení celkové kriminality a ozdravení současné společnosti, je na místě začít právě u mládeže, neboť je přirozené, že každý pachatel trestného činu či přestupku byl kdysi dítětem. Výzkumy dokazují, že mnozí agresori si nesou poruchy chování z dětství. S velkou mírou pravděpodobnosti lze předpokládat, že již v raném věku byly tyto děti týrány nebo jinak ponižovány svými spolužáky. V minulosti se o šikanování otevřeně nemluvalo, nebyla rozpracována koncepce jak jí čelit, což je jeden z důvodů nežádoucího stavu, s nímž se dnes setkáváme a který se stal skutečnou realitou. Pokud takové děti nebyly potrestány za tyto své první hříchy, je zřejmé, že si následně stejnou cestou vynutily naši pozornost a zajišťovaly si tak své potřeby. Jinak to totiž ani neuměly. Je nezpochybnitelné, že tito lidé jsou hlavními viníky odpovědnými za své činy. Je však také na místě se zamyslet, zda tomu společnost nemohla zabránit, co vedlo tyto osoby ke špatnému vzorci chování. Nabízí se otázky typu: Jak je možné, že tito lidé nemají žádný soucit s utrpením jiných a prakticky žádnou úctu k hodnotám, jako je slušnost, právo na svobodu, demokracie, solidarita apod.

V poslední době věnují sdělovací prostředky značnou pozornost šikaně ve školách. V televizi jsou nám prezentovány záběry, které si natočili sami žáci a kterými se chlubí na internetu. Jsou to otřesné záběry, na nichž mladí žáci (mnohdy ještě žáci základní školy) mlátí své vrstevníky, kteří se nedovedou bránit. Na snímcích je vidět surovost dětí, které jsou schopny kopat svoji oběť do té doby, dokud nepadne na zem.

Šikana ve školách není novinkou, je patrně stejně stará jako škola sama. Dochází však k nárůstu počtu případů šikany, k nárůstu brutality a rafinovanosti a naopak klesá věk aktérů šikanování. Nově se objevuje fenomén šikanovaného učitele.

Škola patří k místům, kde problém šikany velice často vzniká. V nejširším slova smyslu totiž vytváří pro šikanu ideální podmínky. Veliká koncentrace dětí poskytuje dostatečný výběr obětí a rovněž nabízí řadu míst, kam oko pedagoga nedohlédne. Pedagog jako jeden ze základních pilířů školního systému tak může, poskytnou prostor pro zrod šikany, a to většinou nevědomky. Příčiny lze spatřovat především v tom, že současná škola není odborně připravena problém šikany řešit.

Šikanou označujeme fyzické i psychické omezování či týrání jedince v kolektivu. Dochází k ní ve všech skupinách věkových i sociálních. Setkat se s ní můžeme v jakémkoliv typu škol a školských zařízeních, v armádě, sportovním klubu, ve vězení, ale i v rodině (zaměřena na neoblíbené dítě) či v zaměstnání (podle toho, zda je původcem kolega či nadřízený, mluvíme o mobbingu nebo bossingu). Varianty šikany jsou velmi různé, stejně jako metody, kterými je prováděna. Zpravidla má agresor nad obětí fyzickou či početní převahu. Následky šikany si do dalšího života odnášejí všichni zúčastnění, největší dopad má ale pochopitelně na oběť.

Ve své zárodečné formě je šikana přítomna prakticky na všech školách. Problémem statistického zachycení šikany je jednak její skrytost a neochota některých učitelů a ředitelů přiznat výskyt šikany ve škole, ale i rozdílné chápání toho, jaké chování už je možné za šikanu považovat.

Šikana se tedy nevyhýbá ani základním ani středním školám, může se objevit i na školách vysokých (koleje). Výraznější je na učilištích. Ve všech případech však šikana snižuje, pokud přímo neznemožňuje, pedagogické působení školy. Výchovný i vzdělávací efekt je v takových skupinách minimální. V 90. letech 20. století se v Česku nově objevila šikana motivovaná sociálně-ekonomickými rozdíly mezi žáky a jejich rodinami. Tyto rozdíly se projevují např. v oblečení či v mobilních telefonech a jsou agresorům vítaným nástrojem, jak zasáhnout oběť na citlivém místě. V zavedení školních uniforem pak někteří vidí způsob, jak utlumit viditelnost sociálně-ekonomických rozdílů mezi dětmi.

Cílem mé práce je zmapovat teoreticky i prakticky problematiku šikanování ve školním prostředí. Zároveň jsem se snažila zjistit v jaké formě, kdy a kde se nejčastěji vyskytuje. Na základě zjištěných poznatků jsem se pokusila navrhnout soubor preventivních opatření, která by se bezprostředně týkala rizikových skupin, míst, kde se nejčastěji šikana vyskytuje a především období, kdy se šikana na dané škole začíná objevovat.

1 ŠIKANA

1.1 POJEM A JEHO VÝZNAM

Slovo šikana pochází z francouzského slova *chicane*, což znamená zlomyslné obtěžování, týrání, sužování, pronásledování, byrokratické lpění na liteře předpisů, například vůči podřízeným nebo vůči občanům, od nichž šikanující úředníci zbytečně vyžadují nová potvrzení a razítka, nechávají je pro nic za nic čekat atd.

Definice šikany, se kterou pracují přední britští badatelé: *Šikanování říkáme tomu, když jedno dítě nebo skupina dětí říká jinému dítěti ošklivé a nepříjemné věci, bije je, kope, vyhrožuje mu, zamyká je v místnosti a podobně. Tyto incidenty se mohou často opakovat a pro šikanované dítě je obtížné, aby se samo ubránilo. Jako šikanování mohou být označeny také opakované posměšky nebo ošklivé poznámky o rodině. Jako šikanování však obvykle neoznačujeme občasnou rvačku nebo hádku přibližně stejně fyzicky vybavených soupeřů.*¹

Být šikanován je nesmírně nepříjemný zážitek a každý, kdo tenhle fakt jakkoliv zlehčuje, to zjevně na vlastní kůži nikdy nezažil. Být obětí šikanování, to neznamena jenom snášet fyzickou bolest, snášet nadávky a urážky a denně se při cestě do školy trást strachy, co si na vás dneska zase vymyslí. Může to také znamenat psychické týrání. Dotyčné osobě klesne sebevědomí a sama o sobě začne pochybovat. Začne mít pocit, že dělá ostudu své rodině, a možná také začne odsuzovat všechny ostatní za to, že jí nijak nepomáhají.

Šikanování se vyskytuje ve školách proto, že se proti tomu nic nedělá. To není chyba jen jedinců, kteří někoho šikanují, ale také jejich obětí, které o tom, že jsou šikanovány, nikomu neřeknou. Rozhodně pak také lidí, kteří o šikanování vědí, ale nic proti němu nedělají, v neposlední řadě i chyba učitelů, kteří si myslí, že šikana ve školách vždycky byla a vždycky tam bude. Ti, kteří někoho šikanují, v podstatě moc dobře vědí, že jim to s velkou pravděpodobností projde, a svým způsobem za to můžeme my všichni.²

Šikanování působí dětem tu největší bolest. Děti, jež se stanou terčem tohoto zla, utíkají z domova, přestávají si hrát, jsou vyděšené, nezúčastněné a nešťastné. Mnohé z nich se

¹ ŘÍČAN, P.: *Agresivita a šikana mezi dětmi*. PRAHA: nakladatelství PORTÁL, 1995, s. 25,26

² GOLDMANOVÁ, J.: *Jak si nenechat ublížit*. PRAHA: nakladatelství PORTÁL, 1996, s. 94

již pokusily i o sebevraždu, některým se to bohužel podařilo. Trpěly s nimi i rodiny, zhoršily se ve škole a jejich život poznamenal pocit marnosti.

V některých extrémních případech velmi nelítostného a někdy i dlouhou dobu trvajícího šikanování se oběť může nechat unést touhou po pomstě a pokusit se zranit nebo zabít svého trýznitele. Pak se nepochopitelně sama dostane do vážných nesnází. Je znám případ, kdy si patnáctiletý chlapec, který byl už dlouhou dobu terčem šikanování partou svých zlomyslných spolužáků, vzal s sebou do školy nůž, aby se jim ubránil. Jakmile parta zaútočila, vyskočil a jednoho z kumpánů bodl. Ten se ze zranění sice dostal, ale chlapec si za nepřiměřenou obranu vysloužil šest měsíců pobytu v nápravném ústavu.³

Jedním ze zdrojů agresivního a násilného chování ve školách je citové deprivace žáků, tedy stav, kdy děti mají neuspokojeny potřeby bezpečí, lásky, opory a ochrany. Tento stav u nich vyvolává tendenci k náhradnímu uspokojování potřeb, mladiství např. sahají po droze, vyhledávají a stále mění partnery, trápí zvířata, ubližují jiným lidem slovem či činem a tak zažívají pocity vnitřního uspokojení. U agresivních žáků často nacházíme málo lásky a pozornosti ze strany rodičů. Tyto děti dokonce ani samy nevěří, že jsou milovány a milování hodny. Své pocity nejistoty pak přenášejí na druhé různými formami hněvu a agrese.⁴

Fakt, že šikanování už vedlo k mnoha sebevraždám, násilným útokům a vraždám, by měla naše společnost brát jako výstražný signál. Šikana je příznak dysfunkčního školského systému.

Zde je několik základních faktů o šikaně:

- Šikana znamená psychické, citové společenské nebo fyzické zneužívání.
- Klíčovým rysem je vlastní vnímání situace: oběť se v tu chvíli cítí bezmocná.
- Kritickou otázkou je rozsah škody, která byla oběti šikany způsobena.
- Podle jedné australské studie je přibližně jeden z pěti žáků pravidelně šikanován a zhruba jeden z pěti pravidelně šikanuje ostatní.
- Agresor může a nemusí mít v úmyslu ublížit.⁵

³ ELLIOTOVÁ, M.: *Jak ochránit své dítě*. PRAHA: nakladatelství PORTÁL, 1995, s. 81

⁴ GAJDOŠOVÁ, E. – HERÉNYIOVÁ, G.: *Rozvíjení emoční inteligence žáků*. PRAHA: nakladatelství PORTÁL, 2006, s. 211

⁵ FIELDOVÁ, E. M.: *Jak se bránit šikaně*. PRAHA: Vydala Euromedia Group, k.s. – Ikar, 2009, s. 24

1.2 POHLEDY NA ŠIKANOVÁNÍ

TROJROZMĚRNÝ POHLED NA ŠIKANU

Nejdříve se podíváme na šikanování jako na nemocné čili patologické chování. Zaměříme se na nejnapadnější projevy, které porušují školní pravidla nebo dokonce naplňují skutkovou podstatu trestných činů. Tento pohled je v praxi nejběžnější a většinou také jediný. Pro první orientační posouzení situace je zcela nezbytný a nezastupitelný.

1.2.1 ŠIKANOVÁNÍ JAKO NEMOCNÉ CHOVÁNÍ

Tento pohled je nejběžnější a většinou také jediný. Zaměřuje se na nejnapadnější projevy, které porušují školní pravidla nebo dokonce naplňují skutkovou podstatu trestných činů. Slouží k zachycení varovných signálů a pedagog tak může posoudit, zda jsou přítomny charakteristické znaky šikanování: záměrnost, nepoměr sil, samoučelnost agrese, popřípadě opakování. Hlavní vnější rysy lze popsat takto: Žák nebo žáci úmyslně a většinou opakovaně týrají a zotročují spolužáka či spolužáky a používají k tomu agresi a manipulaci.

1.2.2 ŠIKANOVÁNÍ JAKO ZÁVISLOST

Další rozměr šikanování, důležitý pro praxi, je již vnějšimu pohledu nepřístupný, a to z důvodu, že je to vzájemná vazba mezi agresorem a obětí. Terén tohoto nesvobodného, nesymetrického vztahu je určen převažující lidskou strategií: *Skrýt vlastní strach a zároveň využít strachu druhého*. Tento princip diktuje rozdělení žáků ve většině skupin na silné a slabé. Ti silní reagují silně a svůj strach skryjí tím, že ho vyvolají ve druhých. Jinak řečeno předvedou své přednosti, jimiž zakryjí své slabosti. Ti slabí jsou strachem tak ochromeni, že ukáží všechny slabosti, které chtěli zakrýt. Od počáteční diferenciaci na silné a slabé vzniká mezi těmito skupinami žáků oboustranná a překvapivě trvalá vazba. Navzájem se potřebují. Je-li vůdce, který vládne ze školy vyloučen nebo odejde, potom je často slabými okamžitě podbízivě alternován do jeho role jiný představitel silných. Při pokročilých stadiích šikanování se běžné hraní a experimentování se strachem zvrtné v závislost mezi agresorem a obětí. Stupňování brutality agresora vede u obětí neznáma k prolomení křehké obrany vůči tělesné a psychické bolesti. Zpravidla to v oběti rozpoutá sebezničující síly, které jdou na ruku

mučiteli. Následkem může být až extrémní forma závislosti – identifikace s agresorem: Oběť považuje agresora za kamaráda a obdivuje ho. Poslouchá ho na slovo a odezírá, co má udělat.

1.2.3 ŠIKANOVÁNÍ JAKO PORUCHA VZTAHŮ VE SKUPINĚ

Jedním z dalších pohledů na tento fenomén je jeho pochopení jako onemocnění celé skupiny. Šikanování není nikdy pouze záležitostí agresora a oběti. Neděje se ve vzduchoprázdnu, ale v kontextu vztahů nějaké konkrétní skupiny. V tomto smyslu je šikanování vždy těžkou poruchou vztahů skupinového organismu, který podlehl infekci. Vztahy při šikaně mají svoji vnitřní dynamiku a svůj zákonitý vývoj. Směřují od zárodečné podoby tzv. *ostrakismu* k nejvyššímu, pátému stupni systémového ničení pozitivních vztahů mezi členy skupiny. Kdo neporozumí mechanismu proměny zdravé skupiny v nemocnou, ten nemůže šikanování léčit.⁶

⁶ KOLÁŘ, M.: *Bolest šikanování*. PRAHA: nakladatelství PORTÁL, 2001, s. 27-35

2 SOCIÁLNÍ SKUPINY

Sociální skupina = společenský soubor s určitými stanovenými cíli. Seskupení osob, které spojuje nějaký znak. Sociální skupiny působí na nejrůznější aspekty osobnosti: rozvíjí kognitivní procesy a schopnosti, formují motivy a emoce, působí i na sociální dovednosti a charakter. Nejmenší skupinu tvoří dyáda, skupina dvou osob vzájemně na sebe působících. Jde o nejmenší jednotku lidských vztahů, která je modelová pro všechny další druhy sociálních interakcí.⁷

2.1 DĚLĚNÍ SKUPIN

A) malá (30-40 lidí, př. třída) – tvoří ji osoby, které se navzájem znají, navzájem spolu komunikují a jsou formálně nebo neformálně integrovány nějakým společným cílem. Mezi jejími členy jsou úzké vazby i výrazné citové vztahy.

- **velká** – tvoří ji například obyvatelé jednoho města, národnostní skupiny, lidé s podobným pracovním zařazením (třeba učitelé) a podobně. Pro tuto skupinu platí pouze některé ze znaků malých sociálních skupin – mezi členy neexistují přímé vazby, vztahy ani komunikace.

B) formální – je organizovaná, má řád, př. vojna, škola, třída. Normy pro fungování skupiny jsou předem stanoveny. Pokud chci být částí skupiny, musím tyto normy dodržovat. V této skupině jsou předem stanovené tresty při nedodržení pravidel. Lidi v této skupině spojuje zpravidla povolání, úkol, povinnost.

- **neformální** – liší se od formální. Její členové si normy vytvářejí sami. Může dojít ke změně pravidel. Přispívá k uspokojení potřeb a zájmů. Existují v ní silné trvalé vztahy mezi členy. Vzniká spontánně – kapely, dramatický kroužek, parta na diskotéce. Dominantní jedinci v této skupině nejsou jmenováni, ale vykrystalizují se samy od sebe.

C) členská – skupina, kde jsem členem. Podle vztahu ke skupině ji dělíme na pozitivně členskou negativně členskou.

⁷ SOCHŮREK, J.: *Vybrané kapitoly ze sociální patologie*. Vyd. TUL, 2001, s.33

D) referenční – vztažná – nutnost spojení, vědět o ní, ale nejsme členy. Je taková, ke které by člověk příslušet chtěl (pozitivně referenční), nebo ke které by náležet nechtěl (negativně referenční).

E) primární – příslušníci skupiny jsou seskupováni neformálně, tj. psychologicky (např. emocionálně). Je charakteristická silnými citovými vazbami, intimními vztahy. Typickou primární skupinou je rodina.

Znaky primární skupiny:

- malá skupina
- členové se znají, tváří v tvář
- intimní vztahy
- dlouhodobé trvání
- motivem členství je uspokojení
- členové se angažují celou osobností (bytostí)

pozn. primární vztahy mohou vznikat i v rámci jiných skupin.

sekundární – vzniká zpravidla náhodně. Lidé se nesejdou z důvodů společného zájmu, situace, zaměstnání, poslání apod. Typickou sekundární skupinou jsou zájmová sdružení, kancelář či jiné pracoviště apod.

Kromě pojmu skupina používá sociální psychologie rovněž termín *agregát*, který však od pojmu skupina oddělujeme. Agregátem rozumíme pouhý náhodný soubor jedinců (u lékaře, v tramvaji, u dopravní nehody).

Další specifickou formou skupiny, které však chybí nebo naopak přebývají některé znaky oproti skupině, je dav. Dav je více či méně náhodným seskupením osob, ale na rozdíl od agregátu bývá emocionálně podbarvený a jeho účastníci mají stejný objekt zájmu.

Vliv skupiny

- každá skupina vede k tzv. menšímu nebo většímu skupinovému konformismu (to znamená, že přizpůsobujeme své názory většině ve skupině), jedině silnější osobnosti se dovedou vzpříčit vlivu skupiny;
- každá skupina si samovolně vytváří svého vůdce;
- každá skupina má své normy, za jejichž porušení uděluje sankce.⁸

⁸ SOCHŮREK, J.: *Vybrané kapitoly ze sociální patologie*. Vyd. TUL, 2001, s.34

2.1.1 ŠKOLNÍ TŘÍDA

Cestou k zastavení epidemie násilí mezi žáky je potřeba vytvoření příznivého sociálního klimatu a vybudování a dodržování speciálního programu proti šikanování. Pedagogický slovník definuje klima školy jako sociálněpsychologickou proměnnou, jež vyjadřuje kvalitu interpersonálních vztahů a sociálních procesů, které fungují v dané škole tak, jak ji vnímají, prožívají a hodnotí učitelé, žáci, případně zaměstnanci školy. Součástí klimatu školy je například klima učitelského sboru, klima školních tříd, celkového prostředí školy atd.⁹

Činnost žáků je do jisté míry ovlivněna školou a učitelem. Intenzita motivace je ovlivněna také normami a veřejným míněním třídy. Třída také ovlivňuje chování jednotlivců. Osobnost žáků se různě uplatňuje při vytváření třídy jako skupiny. Největší možnost k individuálnímu projevu mají žáci v čelních pozicích. Ve třídě jsou podskupiny, které vytvářejí intimní vztahy.

Žáci, kteří nejsou akceptováni svou třídou se v mnoha případech snaží získat kamarády v jiné skupině vrstevníků. Chladný, nepřátelský postoj skupiny působí rušivě na psychický stav a výkony jedince. Žáci izolovaní ve třídě potřebují od učitele porozumění povzbuzení a pomoc.

Školní třída se z hlediska sociální psychologie považuje za malou sociální a zároveň formální skupinu, pokud vznikla záměrně, organizovaných způsobem, má dost pevnou organizaci a její činnost je dlouhodobá. Školní třída však může, ale nemusí být i referenční skupinou. Ideální třída – kolektiv směřující ke stejným cílům jako učitel a škola. Komunikace rozmnožuje poznatky, které žák získává ve škole a navíc přináší další.

Ideální třída by měla mít na vysoké úrovni tyto tři parametry:

- kohezi (soudržnost),
- integritu,
- školní úspěšnost.¹⁰

⁹ PRŮCHA, J.: *Pedagogický slovník*. 2. vyd. Praha: nakladatelství Portál, 1998, s. 107

¹⁰ GAJDOŠOVÁ, E., HERÉNYIOVÁ, G. *Rozvíjení emoční inteligence žáků: prevence šikanování, intolerance a násilí mezi dospívajícími*. 1. vyd. Praha: Portál, 2006, s. 109

Žák je členem ideální třídy tzn., měl by přijímat její hodnoty a normy a měl by rozvíjet pozitivní vztahy se spolužáky, podílet se na společné činnosti, měl by mít s ostatními vyrovnanou pozici. V ideálním případě by měl být schopen zaujmout vedoucí pozici jako pevný a nezávislý člen skupiny.

Činitelé ovlivňující stav třídy od vzniku

- věk žáků;
- vývojové hledisko - pokles závislosti třídy na učiteli a růst autonomie s věkem, největší závislost na učiteli 7 – 8 let, vysoký index vlivu a sympatií do 12 let postpubertální období – vrcholí proces růstu nezávislosti skupiny, prohlubují se interindividuální vztahy, oslabuje se vliv na vývoj jedince;
- pohlavní rozdíly – chlapecké skupiny výrazně integrovanější, na vlivu jedince má větší podíl soc. síla, zdatnost fyzická i psychická, dívčí skupiny jsou méně integrované, mají tendenci se rozpadat do přátelských triád a dyád, které mají nepřátelské a konkurenční vzájemné vztahy, vazba na učitele je silnější;
- velikost třídy – výhody malých tříd;
- složené třídy – pro vývoj třídy jako skupiny jsou významné jak výkonové a motivační, tak sociální a morální dispozice. Například žáci třídy s vyšší úrovní rozumových schopností vytvářejí integrovanější a kohezivnější skupiny;
- rodinné prostředí;
- vzdělání rodičů.

Činitelé ovlivňující stav třídy po jejím vzniku

- organizace pedagogického procesu – zasedací pořádek, ovlivňuje frekvenci vzájemného kontaktu jednotlivců;
- činnost třídy mimo vyučování;
- vývoj třídy pod vlivem průběhu školní docházky – první půlrok až rok: vztah třídy ke školním normám je kladný, projevuje se v učebním úsilí; prostřední období: u žáků klesá napětí, období možných konfliktů skupinových hodnot a norem s cílovými výchovnými požadavky, pokles studijního úsilí a mírné zhoršení klasifikace; poslední fáze: zvyšuje se učební intenzita a respektování školních norem;

- ustálená skupinová struktura – strukturální charakteristiky třídy jsou dvě: profil vůdce a vedoucích členů a charakter podskupin. O neformálních normách třídy rozhodují totiž především nejvlivnější a nejoblíbenější členové skupiny – třídní učitel a vyučující.¹¹

¹¹ http://www.astride.estranky.cz/stranka/struktura-a-dynamika-socialni-skupiny_-skolni-trida_-diagnostika-vztahu-ve-tride [cit. 2010– 03-18]

3 SOUVISLOSTI ŠIKANOVÁNÍ

3.1 *KDE K ŠIKANĚ DOCHÁZÍ*

- V jakékoliv škole, bohaté či chudé, soukromé či státní, smíšené nebo výhradně chlapecké či dívčí, malé i vleké, náboženské i sekulární, konzervativní, tradiční, pokrokové, docházkové i internátní.
- Ve škole: ve třídě, v jídelně, na toaletách, v šatnách, na sportovištích, v odlehlých chodbách či na škole v přírodě.
- Mimo školu. Při cestách do školy a ze školy, v družině, na hřištích, v nákupních centrech, na diskotékách.
- V kyberprostoru: prostřednictvím textových zpráv, e-mailů, internetových chatů a webových stránek, vývěsek, digitálních fotografií.

3.2 *TYPY ŠIKANY*

3.2.1 ŠKÁDLENÍ

Škádlení je verbální násilí. Je to nejnebezpečnější a často nejdéle probíhající forma násilí. Běžné škádlení se týká vzhledu, sexuality a sociálního přijetí. Slovo, které je v jedné škole (či zemi) považováno za neutrální, může být v jiné velmi hanlivé. Ačkoliv vyjádření se různí, to, co oběti ubližuje, je záměr, publikum a sociální kontext. Popichování bolí, protože útočník používá zlomyslné, jedovaté vystupování, tón a výraz tváře a protože se to pravidelně opakuje. Hlavními typy škádlení jsou:

- Nadávky;
- posměšky, pokřikování, urážení nebo rýpání;
- slovní požadavky či hrozby;
- vydávání urážlivých zvuků, když jde oběť okolo;
- obtěžování po telefonu, hanlivé vzkazy i v podobě zpráv na internetu, e-mailů, SMS a dalších elektronických metod.

3.2.2 VYLUČOVÁNÍ ZE SKUPINY

Vyloučení (ostrakismus) neboli vztahová šikana je založeno na společenské manipulaci a může být vyjádřeno otevřeně: „Nechceme, abys tu s námi seděl“. Ale i tím, že útočník i ostatní používají nepřímé, nenápadné, skryté způsoby odmítavého chování a nepřátelskou řeč těla. Útočník může manipulovat skupinou a sám vůbec přímo nezasahovat – stačí mu, když použije k útoku na oběť společenskou strukturu. Cílem vyloučení je vytvořit skupinovou identitu, která se stane mocným nástrojem kontroly. Každý člen skupiny ví, že pokusí-li se oběť chránit, může přijít na řadu jako další. Je-li útočník dostatečně prohnaný, nesejde na tom, zda je přítomen učitel – k vyděšení oběti postačí povytažené obočí. Bohužel mnoha učitelům nepřímá agrese uniká a někdy popírají, že vůbec existuje.

K ostrakismu patří následující metody:

- útočník předstírá přátelské chování a čas od času se obrací proti ní;
- když se oběť blíží, skupina si ji okázale nevšímá a točí se k ní zády;
- útočník oběti něco řekne a odejde dřív, než oběť stihne zareagovat;
- ukazování, civění, pošklebování, výsměch, pitvoření, opičení se či šeptání s ostatními s pohledem upřeným na oběť;
- výhružné postoje, hrozivá gesta, pohled;
- vyloučení dítěte ze skupiny vrstevníků, z rozhovoru, plánovaných činností či her;
- odmítnutí sedět vedle oběti a předstírání, že dotyčný místo drží pro někoho jiného;
- zlomyslné pomlavy a zvěsti, které mají za cíl, aby oběť začali očerňovat i ostatní, např.: rozhlášení jejího tajemství;
- vydírání a hrozby, např.: „Když mi nekoupíš tyčinku, nebudu s tebou kamarádit.“ „Nepozvu tě na svoji oslavu, jestli mi nedáš opsat úkol.“

3.2.3 FYZICKÉ NAPADÁNÍ

Fyzická šikana spočívá v pravidelném napadání někoho, kdo je slabší. Může jít o přímou agresi, např. bití, kopání a plivání, nebo o nepřímé útoky, pomocí gest, nárazek, pronásledování či ničení a schovávání majetku oběti. Patří k ní chytání oběti za oblečení a trhání oblečení nebo vyvolávání rvaček s obětí, v nichž se oběť nemůže příliš bránit. K tomuto typu šikany se řadí:

- strkání, vrážení, kopání, štípání, zatlačování, fackování, tahání za vlasy, fyzické znehybňování, nastavování nohy a použití zbraní;
- krádeže učebnic, jídla a dalších věcí z aktovky či lavice;
- házení majetkem oběti po třídě;
- přehrabování nebo poškozování oblečení či dalších věcí, které má oběť při sobě, ve třídě, v šatně i jinde, např. jejich vyhazování, ničení a ukrývání;
- odebrání židle, kam se oběť chystá posadit;
- zavírání oběti v místnosti či skříni, strkání hlavy do toaletní mísy;
- stříkání vodou z kohoutku, házení papírků či gumiček;
- záměrná sabotáž domácích úkolů či práce, kterou oběť dělala na počítači.

3.2.4 OBTEŽOVÁNÍ

Obtěžování obvykle zahrnuje opakované dotěrné otázky, prohlášení nebo útoky týkající se sexu, pohlaví, rasy, náboženství či národnosti. Patří k němu:

- napadání dítěte sexuálními gesty, vměšováním, vynucenou fyzickou blízkostí a dotýkáním, chytáním či štípáním, např. sahání dívce na ňadra, dotečky na hýždích nebo dalších intimních partiích, zvedání sukní, pomočení někoho;
- stahování kalhot oběti v přítomnosti ostatních;
- nahlížení pod dveře toalety;
- přímé či nepřímé poznámky o sexuální orientaci dítěte: jsi teplouš, jsi buzerant/lesba, jsi holka (chlapci);
- používání zastrašujícího jazyka, např.: odprejskni; běž se vychrápat se svoji mámou; tvoje máma je děvka; vrať se tam, odkud jsi přišel;
- nevítané sexuální nabídky a návrhy;
- pronásledování ve škole i mimo školu.

3.3 ROZDÍLY V ŠIKANĚ PODLE POHLAVÍ

- Šikany se dopouštějí chlapci i dívky rovným dílem a obě pohlaví se mohou stát oběťmi. Chlapci šikanují chlapce a dívky. Dívky obvykle šikanují jiné dívky, ale mohou šikanovat i chlapce.
- Chlapci často používají šikanování, aby si vybudovali pověst, a dívky to dělají, aby ochránily svoji pověst.
- Chlapci mají sklon chovat se jako lovci, kteří příslušejí k velkým, hierarchicky uspořádaným kmenům. Obvykle šikanují otevřeně a dávají přednost fyzické šikaně. Soustředí se na individuální úspěchy a akce založené na jejich fyzické zdatnosti. Méně se pokoušejí o škádlení, vylučování a nepřímou šikanu.
- Dívky mají sklon chovat se jako sběračky plodů, které se pohybují v menších, důvěrných přátelských skupinkách. Obvykle dávají přednost škádlení nebo nepřímé, méně fyzické šikaně. Používají slovní ponižování, zlovolné pomluvy a vylučování jako mocné nástroje, jimiž mohou řídit, ovládat a chránit své malé přátelské skupinky.
- Dívky mají sklon chovat se jedovatě nebo pasivně-agresivně, zatímco chlapci vystupují spíše silácky a agresivně. Zatímco chlapci šikanu většinou popírají, dívky doufají, že ji ostatní intuitivně vycítí.
- Agresoři (i oběti) obou pohlaví mají obvykle hůře vyvinuté asertivní komunikační schopnosti.¹²

3.4 PŘÍČINY ŠIKANY

Všichni budeme jistě souhlasit s tím, že z hlediska vykořenění či omezení šikany je podstatné, zda se nám podaří odstranit její příčiny. Pod příčiny šikanování se často zahrnují jak osobnostní rysy obětí a agresorů, tak různější podmínky týkající se buď okolního prostředí, ve kterém se škola nachází (sociální, kulturní), nebo přímo prostředí uvnitř školy (architektura, klima školy, složení žactva). Proto přesnější než hovořit o příčinách šikanování by zřejmě bylo uvažovat o vlivech či faktorech, které se (spolu) podílejí na vzniku šikany. Podloubí šikany spočívá nejen v osobnostních rysech šikanujícího a jeho oběti, ale i v lhostejnosti okolí (diváci, mlčící skupiny), sociální atmosféře či v některých ideologiích (fašismus). K jejímu vzniku přispívá řada faktorů, které se v literatuře označují jako podmínky vzniku šikany. Patří mezi ně např. nepreventivní prostředí, tj. nevhodné klima

¹² FIELDOVÁ, E. M.: *Jak se bránit šikaně*. PRAHA: Vydala Euromedia Group, k.s. – Ikar, 2009, s. 25-30

sociální skupiny (osou vzájemných vztahů je role silných a slabých), absence výchovného vedení a právního postihu či anonymita prostředí.

Šikana se vždy odehrává v kontextu nějaké sociální struktury, s jejímž posláním je právě takové jednání v příkrém rozporu – v armádě, na učilišti, ale i na základní či střední škole. Avšak k šikaně dochází i v dětských partách mimo školu a jakoukoli oficiální organizaci či instituci.¹³

Proč dochází k šikaně? To může mít i skrytou příčinu. Je to tlak kolektivu, který nutí chlapce nebo mladého muže, aby se choval tak, jak se od muže očekává, aby byl mužně tvrdý, nikoli změkčilý, aby se nebál rány a aby ji v případě potřeby také sám dovedl dát.

Na šikaně se přiživují další motivy, o kterých většinou neradi mluvíme, protože by pro nás byly ponižující, kdybychom si je měli sami u sebe přiznat. První z nich je *touha po moci*, přání ovládat druhého člověka. To přání je silné z jednoho pochopitelného důvodu: když lidi ovládáme, pomůže nám to splnit jiná přání, uspokojit jiné potřeby (například zmocnit se nějaké věci, vynutit si různé služby výhody). Je to však složitější. Ve hře bývá i čistě mocenský motiv, moc sama nám chutná, cítíme se dobře, když můžeme někoho ovládat, když je nám vydán na nemilost.

Podobně neradi mluvíme o *motivů krutosti*, o tom, že člověku někdy působí potěšení, když vidí druhého trpět. Zdá se nám, že takováto choutka je možná jen u sexuálních deviantů zvaných sadisté, zatímco normálnímu člověku je to na hony vzdálené. Kde by se vzal sadismus u školních dětí? A přece něco podobného dřímá, jak objevili psychoanalytici, ve většině lidí a je možné to probudit, někdy až příliš snadno. Při šikaně je možné tento motiv uspokojit – zesurovět si, pást se na utrpení trýzněného.

Určitou roli hraje při šikaně také *zvědavost*. Týrat druhého člověka, to je tak trochu experiment: Jak se zachová ve strachu, bolesti a ponížení, k čemu všemu se dá přinutit? Mučitel (i mučený) cítí, že takováto situace člověka duševně obnaží, takže je možné podívat se až na dno jeho bytosti, která je v tu chvíli jakoby rozložena. Jde o to vypáčit z člověka jeho tajemství. Uplatňuje se tady ve zvláštní zvrácenosti duch moderní vědy, která odmítá respektovat jakékoli tajemství, ačkoli smysl pro tajemství a respekt k němu, k člověku, neodmyslitelně patří.

¹³ BENDL, S.: *Prevence a řešení šikany ve škole*. Vydalo ISV nakladatelství, 2003, s. 50

Se zvědavostí souvisí konečně i *nuda a touha po stále silnějších vzrušujících zážitcích, senzaci*. K týrání bezbranného vede primitivní a zkaženou mysl (při nedostatku soucitu a mravních zábran) prostě touha bavit se, mít nějaké to vzrušení.

4 ÚČASTNÍCI ŠIKANY

4.1 AGRESOŘI

Jako agresor (toho, kdo šikanuje) je označováno takové dítě, které poměrně často někoho týrá nebo obtěžuje, a to buď fyzicky, nebo slovně. Agresory bývají nejčastěji chlapci, ovšem výjimkou nejsou ani dívky.

To, že se z dítěte stane agresor, nemívá jen jednu příčinu. Na vzniku takového chování se podílí celá řada faktorů:

- Povaha, založení dítěte.
- Rodinné prostředí, kde jeden nebo oba rodiče neustále vystupují agresivně a prosazují tak svoji vůli vůči ostatním členům rodiny, spolupracovníkům i jiným lidem.
- Nedostatečná péče a výchova. Není nikdo, kdo by dítěti ukázal, že chce-li něčeho dosáhnout, existují i jiné prostředky než agrese.
- Poselství o tom, že šikana se vyplácí. Pokaždé, kdy se k šikaně uchýlí některý z rodičů, učitel nebo spolužák, sděluje tím vlastně dítěti, že být agresivní a nevychovaný se vyplácí.
- Kruté tělesné trestání. Je-li dítě často trestáno krutým bitím, učí se tím, že je v naprostém pořádku, když větší a silnější lidé (rodiče) týrají lidi menší a slabší (děti). Potom nepřekvapí, že oběťmi šikany dětských agresorů bývají děti mladší, menší nebo slabší.
- Nízké sebehodnocení. Děti, které o sobě slyší většinou jen negativní výroky, přirozeně ani samy vlastní osobu příliš vysoko nehodnotí. Vidí svět jako cosi nepřátelského. Na nepřátelské okolí potom preventivně útočí. Tím, že trýzní jiné, získávají pocit nadřazenosti. Také tímto způsobem získávají pozornost okolí. Jejich negativní proslulost je pro ně lepší než žádná.
- Skupina vrstevníků, kteří šikanu podporují. V některých případech dítě šikanuje jiné, aby se zařadilo do skupiny podobně se chovajících jedinců nebo aby si v takové skupině získalo přátele.¹⁴

¹⁴ MARTIN, M. – WALTMANOVÁ-GREENWOODOVÁ, C.: *Jak řešit problémy dětí se školou*. PRAHA: nakladatelství PORTÁL, 1997, s. 248

4.1.1 JAK ROZPOZNAT AGRESORA

- Snaží se ovládat ostatní, rozkazovat jim a manipulovat s nimi;
- má jen minimální schopnost vcítění;
- šikanuje sourozence a rodiče;
- má o sobě přemrštěně vysoké mínění;
- jeho školní prospěch a chování se zhoršují;
- stýká se zlomyslnými kamarády, které si nezve domů;
- odmítá odpovědnost za své chování a svaluje vinu na druhé;
- někdy se chlubí tím, jak někoho šikanuje.

Agresoři bývají nejrůznějších druhů a velikostí. Většina z nich jsou děti, které milujeme, a záleží nám na nich. Ale stejně jako doma se i ve škole někdy zachovávají špatně. Je důležité, aby oběť šikany dokázala rozlišit mezi dětmi, jež šikanování těší a uspokojuje, zlomyslnými dětmi, kterým je lhostejné, že někomu ublíží, a dětmi jenom lehkomyšlnými, jež si vůbec neuvědomují, že by jejich chování mohlo škodit. Když jsou takové děti na situaci upozorněny, často je to překvapí a zastydí se. Dítě, které se stalo terčem šikany, by tedy mělo pochopit, že všichni útočníci nejsou stejní. Také by si mělo uvědomit, jakou roli hraje ono samo v tom, že ta hra pokračuje.¹⁵

4.2 OBĚTI

Za oběť můžeme označit dítě, které je delší dobu objektem agrese jiných. Je terčem fyzických útoků, posmívání a zesměšňování. Za oběť neoznačujeme dítě, jež se do takového nežádoucího postavení dostalo jen náhodně a dočasně. Oběti šikany bývá zpravidla dítě, které se nenaучilo být dostatečně asertivní na to, aby se dokázalo samo ochránit.

Existují dva typy obětí šikany. První typ je dítě pasivní, úzkostné a nejisté. Není na něm nic, co by zjevně provokovalo útoky. Agresi není schopno se bránit. Druhý typ je oběť provokující. Dráždí jiné děti a posmívá se jim. Když na něj někdo zaútočí, brání se. Ve srovnání se zkoumáním agresorů jsou výzkumy zabývající se jejich oběťmi mnohem méně početné. Přesto lze o dětech, jež se stávají oběťmi šikany, říci asi toto:

¹⁵ FIELDOVÁ, E. M.: *Jak se bránit šikaně*. PRAHA: Vydala Euromedia Group, k.s. – Ikar, 2009, s. 39

- Bývají úzkostné, citlivé a tiché.
- Ve škole mívají jen málo dobrých kamarádů, někdy se nepřátelí s nikým.
- Zdá se, že určitým způsobem signalizují svému okolí nejistotu a neschopnost bránit se proti útokům a urážkám.
- Na ostatní obvykle působí dojmem citově labilních a fyzicky slabých jedinců, často si na něco ztěžují a snaží se získat pozornost dospělých i dětí.

Může jít také o děti nadměrně ochraňované rodiči a učiteli. Takové přehnaná péče působí nedostatečný rozvoj schopností vyrovnávat se s obtížnějšími situacemi. Při troše smůly se ovšem může stát obětí šikany kterékoliv dítě.¹⁶

4.2.2 JAK ROZPOZNAT OBĚTI

- červené, uslzené oči, přimhouřené nebo vykulené, sklopené nebo odvrácené;
- obličej bledý nebo rudý, napjatý;
- svěšená hlava, odvrácený zrak;
- odhalené pocity: strach, hněv, bolest, nenávisť, rozpaky, lítostivost, rozčílení;
- pohyby ochromené, toporné nebo neklidné, útěk.¹⁷

4.3 ŠIKANA JAKO ZÁLEŽITOST CELÉ SKUPINY

Šikana není jen záležitostí dvojice šikanující-šikanovaný, případně několika dětí, které se na ní přímo podílejí. Není možná, pokud nemá podhoubí v tom, co se děje ve skupině jako celku. A nelze jí dobře rozumět, pokud nezkoumáme, jaký vztah k ní má celý kolektiv. Na čí straně jsou sympatie třídy? To je základní otázka, a není jednoduchá. Většině dětí je samozřejmě agrese proti mysli, ale jde-li o agresi proti tomu, kdo jim není sympatický, kým pohrdají (zejména proto, že je měkota), mohou ji schvalovat. Agresor tedy může být dětem sympatický. Můžeme také usuzovat, že není-li agresor spolužákům sympatický, nedovolí mu ubližovat oběti.

¹⁶ MARTIN, M. – WALTMANOVÁ-GREENWOODOVÁ, C.: *Jak řešit problémy dětí se školou*. PRAHA: nakladatelství PORTÁL, 1997, s. 248

¹⁷ FIELDOVÁ, E. M.: *Jak se bránit šikaně*. PRAHA: Vydala Euromedia Group, k.s. – Ikar, 2009, s. 43

Tato otázka byla podrobně zkoumána a bylo zjištěno, že jak agresori, tak oběti jsou dětem méně sympatické než ostatní děti. Chlapečtí agresori byli při tom ještě méně sympatičtí než oběti, zatímco u dívek to bylo obráceně: Agresorky byly sympatičtější než jejich oběti! Souvisí to patrně s tím, že přímá šikana, která byla zkoumána, je u dívek většinou spojena s nepřímou šikanou, používající intriky, a k úspěchu v intrikách je potřebná určitá míra popularity. Zároveň tam, kde se intriky daří, klesá popularita oběti. K násilnostem, kterých se dopouštějí chlapečtí agresori, naproti tomu nejsou sympatie ostatních tak potřebné. Zároveň oběť přímé šikany více budí soucit, a je tedy sympatičtější než agresor.

Sympatie s oběťmi šikany mezi 9. – 15. rokem věku dětí klesá. Klesá i porozumění dětí pro to, že si oběť stěžuje dospělým. Zdá se, že naopak rozumněji se na věc dívají menší děti, přičemž školní výchova a jiné společenské vlivy postupně infikují dětskou duši mentalitou tvrdé, bezohledné honby za úspěchem.¹⁸

¹⁸ ŘÍČAN, P.: *Agresivita a šikana mezi dětmi*. PRAHA: nakladatelství PORTÁL, 1995, s. 39

5 DŮSLEDKY PRO OBĚTI

Nebezpečnost působení šikany spočívá zejména v její závažnosti a dlouhodobosti. Nezřídka jedinec nese následky na duševním a tělesném zdraví po celý svůj život. Nejsou zcela ojedinělé případy, kdy oběť již není schopná snášet další nátlak a ponižování a sahá k sebevraždě.

5.1 OHROŽENÍ SOMATICKÉHO A PSYCHICKÉHO ZDRAVÍ

Největší nebezpečí, pokud se týká dopadů šikanování, se týká pochopitelně oběti, u které dochází k ohrožení jak somatického (těžké ublížení na zdraví, sebevražedné jednání), tak psychického zdraví. Šikana způsobuje oběti silný sociální stres. Potíže, které se objevují u oběti šikanování, lze zařadit do kategorie posttraumatické stresové poruchy, která se projevuje čistě psychickými i somatizujícími symptomy. K psychickým důsledkům šikany patří zvýšený sklon k úzkostnosti, depresivní ladění, akcentace obranného postoje a senzitivní vztahovačnost. Somatické projevy zpravidla zahrnují poruchy spánku, svalovou tenzi, snížení imunity, větší sklon k prožívání bolesti a celkové nepohody.

5.2 POSTTRAUMATICKÁ STRESOVÁ PORUCHA

Důsledky opakované dlouhodobé těžké šikany s kriminálními znaky jsou velice podobné důsledkům posttraumatické stresové poruchy: Těžká kriminální šikana znamená pro oběti opakované, nekontrolované mučivé znovuprožívání události například při vnucujících se a nezvladatelných zrakových, sluchových nebo dotykových vzpomínkách. Také mučivé sny a náhlý pocit, že se hrůzný zážitek opakuje. Běžný je těžký duševní stres při styku s událostmi, které duševní poranění symbolizují. Oběti se soustavně vyhýbají podnětům, které jsou s traumatem spjaty. Bývají stíženy trvajícím pocitem otupělosti. Zoufale se snaží vzdorovat myšlenkám a pocitům spojeným s událostmi, které při šikanování probíhaly. Mají různé, někdy těžké poruchy dlouhodobé paměti. Objevuje se pocit naprostého odcizení od jiných lidí. Pocit okleštění a vymizení citového života, neschopnost cokoli cítit. Oběti mají pocit, že jsou bez budoucnosti. Přetrvávají příznaky nadměrné bdělosti, které před poraněním nebyly. Projevují se poruchami usínání a spánku, podrážděností, poruchami soustředění, úlekovými reakcemi na nečekaný podnět, různě těžkými vegetativními reakcemi (např. pocením a bušením srdce) na podněty, které kriminální šikanování symbolizují nebo připomínají.

5.3 OBĚTI JAKO BUDOUCÍ PACHATELÉ

Existuje řada studií, podle kterých se dítě, které je obětí násilí, stává v období dospívání a v dospělosti s vyšší pravděpodobností pachatelem násilí. V souvislosti s rodinnou výchovou můžeme říct, že pokud jsou děti ve věku do pěti let obětí násilí v rodině, potom se ve věku 9-12 let častěji stávají jak pachateli, tak oběťmi šikany.

Zjišťují se rovněž vztahy mezi být obětí v dětství a konzumací drog v období dospívání. V této souvislosti bylo např. zjištěno, že mezi chemicky závislými dospívajícími jedinci (drogy) je vysoký podíl těch, kteří byli v dětství zneužíváni nebo zanedbáváni.

5.4 NÁCHYLNOST K NEETICKÉMU CHOVÁNÍ

Překvapivé důsledky šikanování pro oběti spočívá v tom, že šikanování žáci jsou více náchylní k neetickému chování než ti žáci, kteří nejsou obětí šikany. Děti se učí z nekázně druhých. Učí se, že autorita je nemůže nebo nebude chránit. Učí se mít ze školy strach. Učí se, že dospělí se bojí dětí. Učí se, že zločin se opravdu vyplácí, neboť každý den vidí jiné žáky, kteří loupí, kradou, omlouvají, perou se nebo odmítají dělat domácí úlohy – přesto nejsou potrestáni. V takovém prostředí by nemělo být překvapující, že etické normy žáků trpí.

5.5 KUMULOVANÝ EFEKT

Při úvahách o dopadu šikany na šikanovaného jedince zjistíme, že zde existuje jev, který je možné označit kumulovaným či druhovým efektem. Jde totiž o to, že kromě fyzické bolesti, pocitu ponížení a strachu dochází často navíc k tomu, že oběť šikany začne mít časem pocit, že s ní opravdu není něco v pořádku, že je divná, zvláštní. Začne se ve zvýšené míře zabývat sama sebou, až konečně dojde k závěru, že chyba je skutečně v ní, že je špatná, nehodná respektu ostatních. Převládne u ní pocit, že si takové zacházení koneckonců zaslouží.

Jinými slovy, šikanování má většinou pro oběť, která má již sama od přírody nízké sebevědomí, zpevňující dopad, a sice v tom smyslu, že utvrzuje oběť v tom, co si sama o sobě často myslí i bez šikanování. V důsledku šikanování se cítí izolovanější a navíc u nich může vzniknout pocit, že si všechno trápení a obtěžování vlastně zaslouží. To ještě více poškozuje jejich obraz o sobě, který už tak bývá ubohý.¹⁹

¹⁹ BENDL, S.: *Prevence a řešení šikany ve škole*. Vydalo ISV nakladatelství, 2003, s. 35

6 NUTNOST PREVENCE ŠIKANOVÁNÍ

Naším státem ratifikovaná *Úmluva o právech dítěte* zaručuje všem dětem v pedagogických zařízeních bezpečný pobyt bez poškozování zdraví a ohrožování života. Tato mezinárodní úmluva není vzhledem k šikanování dodržována.

Šikanování je v řadě případů trestnou činností. Bohužel bagatelizace problému, vyplývající z neznalosti, vede řadu rodičů, pedagogů a veřejnost vůbec k tomu, že je šikanování považováno za klukovinu, případně za přestupek související s věkem. Trestně právní charakter šikanování není běžné znám. To, co se považuje za klukovinu, může naplňovat skutkovou podstatu řady trestných činů:

- trestný čin omezování osobní svobody;
- trestný čin vydírání;
- trestný čin vzbuzení důvodné obavy;
- trestný čin loupeže;
- trestný čin znásilnění;
- trestný čin pohlavního zneužívání;
- trestný čin kuplířství;
- trestný čin ublížení na zdraví;
- trestný čin poškozování cizí věci.²⁰

Podobně jako je tomu u většiny nemocí, i o šikaně platí, že je mnohem snadnější, účinnější a levnější zlu předcházet, než je později – možná už příliš pozdě odstraňovat nebo proti němu bojovat. To platí jak pro školní, tak pro rodinnou výchovu.

Prevence šikany je na místě jak tam, kde k ní dosud nedochází, resp. kde nebyla upozorována, tak i tam, kde k ní prokazatelně došlo, kde byla uplatněna opatření k bezprostřední nápravě a kde jde nyní o odstranění hlubších příčin a o to, aby se problémy neopakovaly. Metody prevence jsou v obou případech přibližně stejné.

Podobně jako skandinávské a britské, i naše poznatky a zkušenosti vedou k názoru, že nebezpečí šikany můžeme snížit především uplatňováním některých zásad, které všeobecně

²⁰ KOLÁŘ, M.: *Skrytý svět šikanování ve školách*. PRAHA: nakladatelství PORTÁL, 1997, s. 71

prospívají dětskému duševnímu a mravnímu vývoji a pomáhají vytvářet dobré vztahy v rodině i ve škole. Protože však právě tyto zásady jsou v současné škole silně zanedbávány, nezbyvá než je připomínat. Z hlediska šikany a jiných projevů dětské agrese, jejichž narůstání nás varuje před hlubokým rozkladem společnosti, získává uplatňování těchto zásad novou, ještě větší naléhavost.

Podívejme se do školní třídy. Každý má svůj zájem a ty zájmy se trochu rozcházejí. Především je tu zájem učitele, aby děti věnovaly pozornost učení, aby nerušily ostatní, aby ho poslouchaly. Učitel se musí prosadit jako ten, kdo má v těchto sporech – pokud přesáhnou únosnou míru – poslední slovo, kdo bývá soudcem a někdy i vykonavatelem rozsudku. Jeho úkolem je prosazení spravedlnosti mezi dětmi. A prosazování spravedlnosti odedávna znamená především ochranu slabších před silnějšími, ať už jde o ty, kteří mají silnější svaly, vyšší inteligenci, plnější peněženku, nebo o ty, kdo jsou ve většině, která utlačuje menšinu.

Čím jsme celkově shovívavější, tím rozhodněji můžeme trvat na několika zásadách, které jsou skutečně důležité. A není nic důležitějšího - mravně, psychologicky i pedagogicky – než aby děti měly ve škole pocit bezpečí před vrstevnickou agresí.²¹

Možnosti primární prevence šikany ve školním prostředí:

- ***Solidarita se slabými jako základ řízení třídy*** – učitel může zvolit strategii založenou na podpoře outsiderů, záměrně si všímat dětí plachých, úzkostných nebo jinak handicapovaných. Povzbuzuje je, posiluje jejich sebevědomí, zapojuje do společných aktivit, aby se lépe včlenili do kolektivu.
- ***Podpora autority učitele*** – zvýšení resp. obnovení autority učitele a školy jako celku ve společnosti je nezbytnou podmínkou toho, aby škola řádně plnila své poslání, a samozřejmě i toho, aby se vypořádala s případnou šikanou.
- ***Posílení demokracie ve třídě a ve škole*** – ptát se dětí na jejich názory a přání, dávat dětem možnost volby, otevřeně informovat rodiče o vzniklých problémech, umožňovat rodičům přístup do školy, podněcovat aktivitu rodičovské organizace na škole.
- ***Ideální výchova*** – spočívá ve vštěpování základních hodnot, jako je úcta ke každé lidské bytosti, solidarita, soucit, obětavost, čest atd.

²¹ ŘÍČAN, P.: *Agresivita a šikana mezi dětmi*. PRAHA: nakladatelství PORTÁL, 1995, s. 74

- ***Princip kooperace ve výchově*** – uplatňování kooperace mezi dětmi při všech školních činnostech a cílevědomě využívat kooperace k vytváření pozitivních vztahů mezi dětmi.
- ***Ochrana dětí před vlivem mediálního násilí*** – mediální násilí často svádí k přímému napodobování.
- ***Dozor ve škole*** – jednoduchý, ale účinný preventivní prostředek proti šikaně. Dozor musí být však na všech strategických místech ve škole.
- ***Práce s potenciálními agresory*** – hlavním úkolem pedagoga je tlumit agresivní sklony těchto dětí. Užívat co nejvíce pochvaly, zaměstnávat je pro ně atraktivní činnostmi, učit je sociálním dovednostem, povzbuzovat empatii, pomáhat při budování osobní perspektivy.

6.1 PRÁCE S (POTENCIÁLNÍMI) AGRESORY

Děti, které se zúčastnily závažné šikany nebo ji dokonce zosnovaly, představují velmi vážný a složitý pedagogický problém. Nesmíme je odsoudit a odepsat ani tehdy, když se nám jejich jednání oškliví a je pro nás nepochopitelné, jak si mohou počínat tak krutě.

Především je třeba tyto děti pozorně sledovat a zakročit při prvním náznaku recidivy. To je nutné i v jejich vlastním zájmu, i když není snadné počínat si při tom tak, abychom jim stále nepřipomínali, co provedly. Takovým označením bychom je de facto psychologicky tlačili k dalšímu šikanování.

Hlavním úkolem pedagoga je tlumit agresivní sklony těchto dětí, podobně jako agresivní sklony dětí, jejichž účast na šikaně byla méně závažná, a konečně i dětí, u nichž sklon k šikaně pouze předpokládáme. Doporučují se zejména tyto postupy:

- 1) *Užívat co nejvíce pochvaly.* Oceníme jejich nezávadné chování, zvláště je pochválíme, když pozorujeme, že zvládly svou impulzivitu v provokující situaci.
- 2) *Zaměstnat je činnostmi, která je pro ně atraktivní a ve které mohou být úspěšné, případně i vyniknout.*
- 3) *Učit je sociálním dovednostem,* jež jim umožní dosahovat uspokojení konstruktivní činnostmi. Cesta k úspěchu je zde dlouhá a nejistá, zato i každá malá pozitivní změna má velkou cenu jak pro dítě samo, tak i pro společnost.
- 4) *Povzbuzovat empatii.* Tyto děti často těžko chápou, jak silně jejich oběti trpí. To nezměníme žádnou represí, nestačí ani konfrontace s obětí. Je třeba, abychom jim

poskytli zkušenost osobního citového příklonu, vědomí, že jsou milovány, které jim chybělo či chybí především v rodině.

- 5) *Pomáhat jim, aby si vybudovaly osobní perspektivu, aby věděly, co čekají od budoucnosti a kvůli čemu jim stojí za to sekat dobrotu.*²²

Školy by měli šikanu považovat za porušení lidských práv oběti, útočníka, svědků, rodičů i dětí. Je na nich, aby všechny formy násilí řešily tak, jak je zvykem v širší společnosti. V ideálním případě by školy měli šikanu považovat za projev dysfunkce, zhroucení vztahů, které vyžadují citlivou nápravu, z nichž mají prospěch všichni zúčastnění. Naneštěstí mnohé školy odrážejí většinové společnosti a při řešení spíše problém vyhrocují do situace, v níž jeden získává a druhý prohrává.

Ačkoliv lidská práva a etické hodnoty by měly být pro školy vodítkem při zavádění programů omezujících šikanu, ve skutečnosti na školy spíše působí snaha o omezování škod, právní důsledky, policejní zásahy nebo pozornost médií vyvolaná sebevraždami, vraždami a úspěšnými soudními spory. Tyto faktory nicméně mohou vést v jednotlivých zemích k přijetí zákonů vymezujících a trestajících šikanu nebo k vytvoření právního rámce.

Problém každé školy je, aby sloučila své společenské zásady a etické a právní závazky k omezení šikany se svými finančními a personálními zdroji a prioritou, kterou přisuzuje vytvoření prostředí bez šikany. Pokud jsou školy spravovány efektivně a každému členu školní komunity se dostává respektu, ocenění a možnosti podílet se na řešení, míra šikany klesá.

Školy mohou vytvořit bezpečné, motivující prostředí, v němž se mohou všechny děti v klidu učit a učitelé v klidu pracovat, včetně těch, kteří se nějak odlišují. Hlavními zásadami jsou odhodlanost, spolupráce a následky. Úspěch závisí na celoškolském přístupu, vzájemném respektu a ochotě dlouhodobě spolupracovat, aby se dosáhlo výsledků. Hlavními hrozbami jsou popírání, nečinnost, nespravedlnost a slepá víra v zázračnou moc posledního trendu v potlačování šikany bez jakékoli propracované podpůrné struktury.²³

²² ŘÍČAN, P.: *Agresivita a šikana mezi dětmi*. PRAHA: nakladatelství PORTÁL, 1995, s. 71-74, 87

²³ FIELDOVÁ, E. M.: *Jak se bránit šikaně*. PRAHA: Vydala Euromedia Group, k.s. – Ikar, 2009, s. 138

6.2 SCHÉMA PREVENCE ŠKOLNÍHO ŠIKANOVÁNÍ

Model ucelené pomoci má sedm vrstev:

1. Pedagogická komunita, která posiluje pozitivní klima na školách.
2. Specifický program proti šikanování.
3. Odborné služby rezortu školství, tvořené: pedagogicko-psychologickou poradnou, středisky výchovné péče, speciálně-pedagogickými centry, diagnostickými ústavy, jejichž úkolem je řešit pokročilé šikany a servis v jejich prevenci.
4. Spolupráce škol s odborníky z jiných rezortů (kriminálnísté, kurátoři, psychiatři aj.) s nestátními organizacemi. Zabývajícími se prevencí šikany.
5. Pomoc a podpora ministerstva a krajských úřadů školám při vytváření prevence šikanování.
6. Kontrola škol ze strany České školní inspekce, Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy a krajských úřadů, jak jsou připraveny ochránit žáky před šikanou.
7. Monitorování situace a zabezpečování ochrany práv dítěte nevládními organizacemi – Občanské sdružení proti šikanování aj.²⁴

Na jednotlivých školách pracuje a o prevenci se stará školní metodik prevence, výchovný poradce. Ti se mohou obracet s problémy a s žádostmi o pomoc v rámci prevence na okresního metodika preventivních aktivit, na krajského školního koordinátora, školního inspektora a na odborníky ministerstva školství. Všechny tyto funkce jsou již vytvořeny a lidé v nich obsazení vykonávají svoji práci. V některých případech si ale ani oni nevědí s problémy, týkajícími se šikanování rady. Je nutné zajistit co nejúčinnější vzdělávání pro tyto lidi a i pro další odborníky, setkávající se s šikanou.

Žáci a studenti by měli být vedeni k participaci na předcházení šikaně i na jejím řešení, ať již formou samosprávy nebo školních projektů. Jednoznačně přínosná je také dlouhodobá spolupráce s rodiči žáků a s institucemi, které se šikaně věnují (státní i nevládní organizace).

²⁴ KOLÁŘ, M.: *Bolest šikanování*. Cesta zastavení epidemie šikanování ve školách. PRAHA: nakladatelství PORTÁL s.r.o, 2001, s. 109

II. PRAKTICKÁ ČÁST

1 CÍL VÝZKUMU A STANOVENÍ PŘEDPOKLADŮ

Teoretická i výzkumná část bakalářské práce vycházejí ze studia odborné literatury. Praktická část, prováděná v podobě dotazníkového výzkumu na dvou školách, je zaměřena na problematiku šikany, jejích projevů a jejího možného výskytu. Opřena je o část teoretickou.

Cílem výzkumné práce je zjištění skutečnosti a zachycení konkrétních informací ohledně alarmujících signálů ukazujících na možnost výskytu patologického jevu šikanování. Metoda dotazníku zachycuje, zda se respondent setkal s nepříjemným chováním ostatních dětí vůči němu. V případě, že ano, tak v jaké formě, na jakých místech, jaký pocit má z dění kolem sebe a zda by uvítal nějakou změnu ze strany školy. Důležitým cílem výzkumu je i porovnání údajů mezi dvěma školami (v Ostravě a v Havlíčkově Brodě), kde byl výzkum realizován. Výsledky tohoto výzkumu jsou pak porovnány s informacemi z prostudovaných publikací.

Stanovení předpokladů:

1. Lze předpokládat, že alespoň jeden žák v každé dotazované třídě zažil šikanu formou fyzického násilí.
2. Lze předpokládat, že agresory jsou častěji chlapci než dívky.
3. Lze předpokládat, že každý z dotazovaných žáků ví, co je to šikana, a že se každý žák dovedl, co by měl dělat v případě, že bude šikanován.

2 REALIZACE VÝZKUMU, METODY

Výzkum byl realizován na dvou školách. Jednalo se o Základní školu Karla Pokorného v Ostravě – Porubě a Střední průmyslovou školu stavební v Havlíčkově Brodě – Akademie Stanislava Bechyně. Celkově bylo pomocí anonymního dotazníku osloveno 153 žáků. Vybráni byli respondenti s věkovým průměrem 14 – 15 let. Dotazování této věkové kategorie jsou již dostatečně vyzrálí a při výzkumu zahrnovali nejširší spektrum odpovědí. Žáci byli nejprve krátce poučeni pedagogem o významu dotazníku, způsobu jeho zpracování, a jelikož se tak dělo ve vyučovací hodině, byla tato skutečnost přijata ze strany žáků velmi kladně a návratnost dotazníku byla stoprocentní.

K získání potřebných údajů byl použit standardizovaný dotazník. Ten umožňuje oslovit v krátkém časovém intervalu velký počet respondentů. V hlavičce dotazníku jsou údaje k samotnému žákovi, zda se jedná o chlapce či dívku, jeho věk a ročník. Celkově bylo v dotazníku uvedeno 19 otázek, přičemž jedenáct z nich bylo uzavřených (ano-ne), v sedmi otázkách mohl respondent zvolit z více možností a pouze jedna, poslední otázka, byla otevřená. V té se respondenti měli vyjádřit, co by měla škola udělat proto, aby se v ní cítili lépe.

3 VYHODNOCENÍ DOTAZNÍKU

Celkem odpovídalo na dotazník 153 žáků. Z toho 47 chlapců a 24 dívek z Havlíčkova Brodu, 35 chlapců a 47 dívek z Ostravy. Dotazník byl vyhodnocen pouhým sčítáním označených odpovědí, a to tak, jak byly odpovědi nastaveny v dotazníku. Procentuální vyhodnocení odpovědí bylo provedeno vždy k celkovému součtu odpovídajících žáků.

4 ANALÝZA DAT

Seznam otázek ke zjištění našich cílů – dotazník

1. Máš ve třídě dobrého kamaráda?
2. Znáš význam slova šikana?
3. Od koho jsi se dozvěděl/a o šikaně?
4. Byl/a jsi někdy svědkem, že je ubližováno tvému spolužákovi jinými spolužáky ze školy?
5. Choval se k tobě někdo z vaší třídy nepříjemně?
6. Choval se k tobě někdo z vaší školy nepříjemně?
7. Stalo se to víckrát než jednou?
8. Pokud ano, tak jak ti bylo ubližováno? Zaškrtni, jak to bylo, nebo můžeš popsat vlastními slovy.
9. Do které třídy jsi zrovna chodil/a
10. Kdy se to stalo?
11. Kde se to stalo?
12. Byl ten, kdo ti ublížil chlapec nebo dívka?
13. Řekl/a jsi to někomu?
14. Pokud ano, tak komu?
15. Byl potrestán ten, kdo ti ublížil?
16. Znáš i jiné děti, kterým někdo ubližuje?
17. Ubližoval/a jsi někdy ostatním dětem?
18. Mluvili jste ve škole o chování spojeném s násilím (ubližování – šikaně)?
19. Co může škola udělat proto, aby ses ve škole cítil/a lépe?

- **Vyhodnocení otázky č. 1**

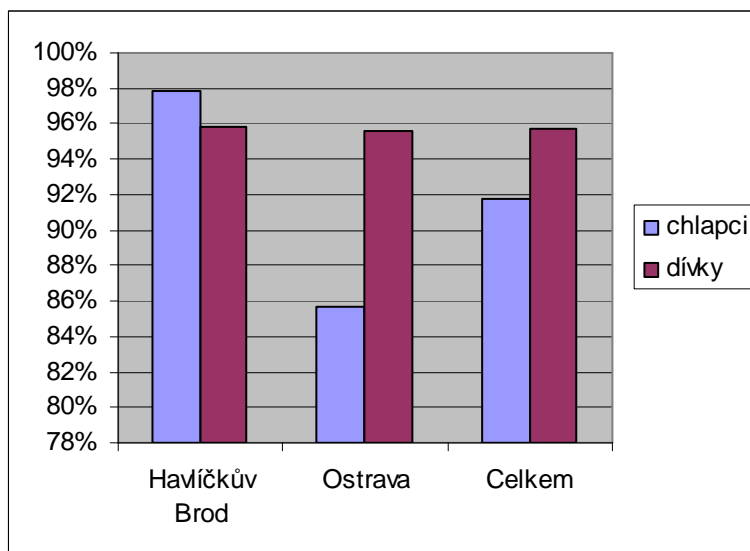
Máš ve třídě dobrého kamaráda?

Tato otázka zjišťovala, zda dotazovaní mají vůči sobě bližší vztahy nebo zda jde pouze o formální přátelství. Odpovědělo 143 žáků (z celkového počtu 153 respondentů), z toho 76 chlapců (což je 92 %) a 67 dívek (96 %).

Tab. č. 1: Procentuální výsledek k otázce č. 1

Odpověď ANO	chlapci	dívky
Havlíčkův Brod	98%	96%
Ostrava	86%	96%
CELKEM	92%	96%

Graf č. 1: Procentuální znázornění odpovědí na otázku č. 1

- **Vyhodnocení otázky č. 2**

Znáš význam slova šikana?

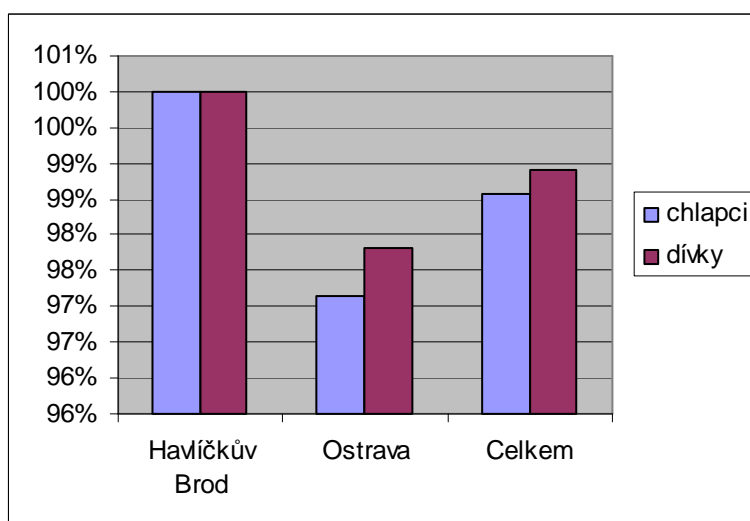
Otázka zjišťuje, zda každý, kdo vyplňuje tento dotazník, zná význam slova šikana a zda jistý druh prevence šikany na dotazovaných školách proběhl.

Celkem odpovídalo 153 žáků. Kladně odpovědělo 150 žáků a pouze 3 žáci odpověděli záporně. Vyplývá z toho, že význam slova šikana zná 99 % dotazovaných žáků. Chlapci odpověděli v 99 %, že význam slova šikana znají, stejně tak dívky (99 %).

Tab. č. 2: Procentuální výsledek k otázce č. 2

Odpověď ANO	chlapci	dívky
Havlíčkův Brod	100%	100%
Ostrava	97%	98%
CELKEM	99%	99%

Graf č. 2: Procentuální znázornění odpovědí na otázku č. 2

- **Vyhodnocení otázky č. 3**

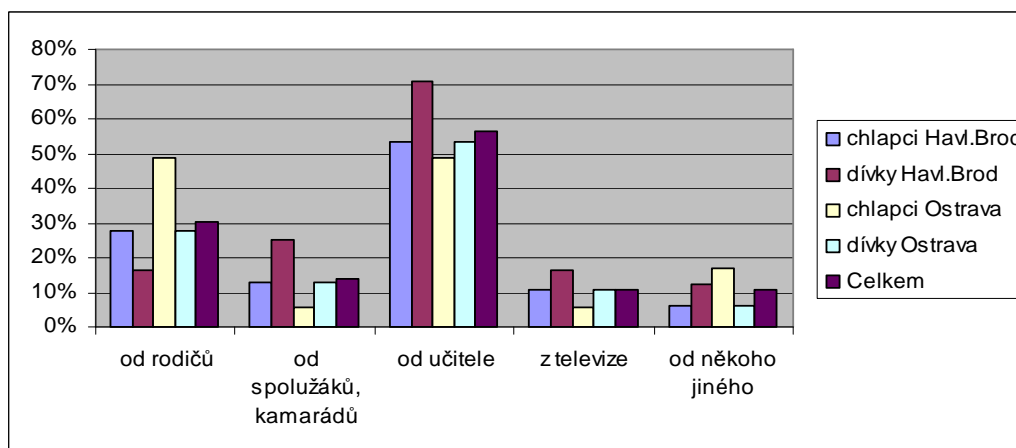
Od koho jsi se dozvěděl/a o šikaně?

Touto otázkou bylo zjišťováno, kdo v nejbližším okolí nejvíce preventivně působí na respondenty a kdo je významným nositelem šikany. Ze získaných odpovědí vyplynulo, že učitelé na školách jsou hlavními činiteli v oblasti prevence s 56 %. 30 % respondentů získalo informace od rodičů, 14 % od spolužáků, kamarádů, 11 % z televize a dalších 11 % od někoho jiného.

Tab. č. 3: Procentuální výsledek k otázce č. 3

	chlapci Havl. Brod	dívky Havl. Brod	chlapci Ostrava	dívky Ostrava	Celkem
od rodičů	28%	17%	49%	28%	30%
od spolužáků, kamarádů	13%	25%	6%	13%	14%
od učitele	53%	71%	49%	53%	56%
z televize	11%	17%	6%	11%	11%
od někoho jiného	6%	13%	17%	6%	11%

Graf č. 3: Procentuální znázornění odpovědí na otázku č. 3

- **Vyhodnocení otázky č. 4**

Byl/a jsi někdy svědkem, že je ubližováno tvému spolužákovi jinými spolužáky ze školy?

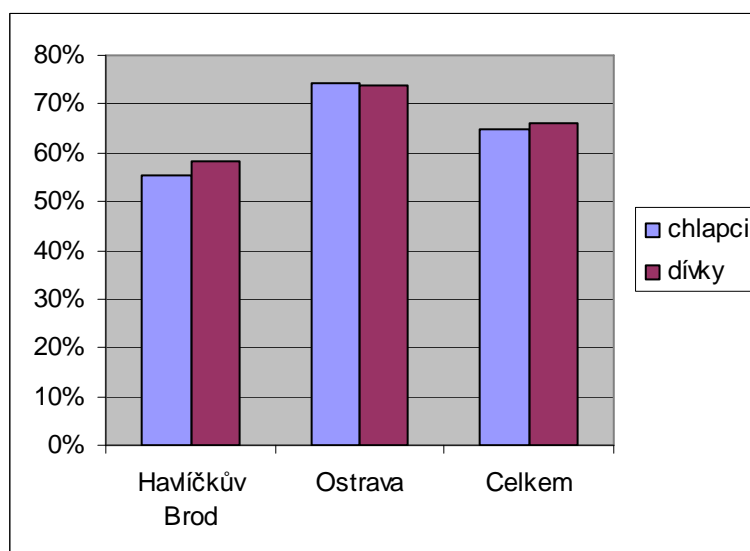
Touto otázkou bylo zjišťováno, zda na dané škole existuje šikana. Tato otázka by měla poskytnout větší objektivitu k výskytu šikany. Větší objektivitu spatřuji v tom, že žák, který je šikanován se ne vždy svěří s tímto problémem a to i do anonymního dotazníku. Většinou však nemá problém sdělit, co viděl.

Celkově odpovědělo 153 žáků, z toho kladně 65 % chlapců a 66 % dívek.

Tab. č. 4: Procentuální výsledek k otázce č. 4

Odpověď ANO	chlapci	dívky
Havlíčkův Brod	55%	58%
Ostrava	74%	74%
CELKEM	65%	66%

Graf č. 4: Procentuální znázornění odpovědí na otázku č. 4

- **Vyhodnocení otázky č. 5**

Choval se k tobě někdo z vaší třídy nepříjemně?

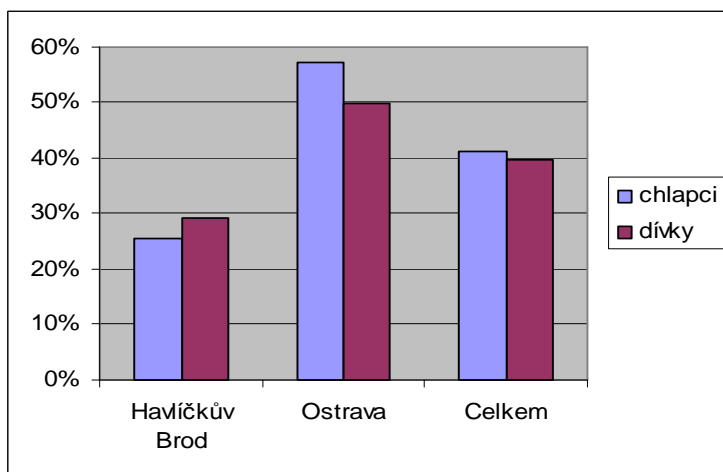
Otázka zjišťuje, kolik žáků již zažilo šikanu od spolužáků z vlastní třídy. Tato otázka může zároveň prověřit vztahy ve třídě a schopnost pedagoga vnímat situaci ve třídě.

Na tuto otázku odpovědělo kladně 35 chlapců (41 %) a 30 dívek (40 %). Výsledky bohužel dokazují, že na daných školách je šikana běžným jevem.

Tab. č. 5: Procentuální výsledek k otázce č. 5

Odpověď ANO	chlapci	dívky
Havlíčkův Brod	26%	29%
Ostrava	57%	50%
CELKEM	41%	40%

Graf č. 5: Procentuální znázornění odpovědí na otázku č. 5

- **Vyhodnocení otázky č. 6**

Choval se k tobě někdo z vaší školy nepříjemně?

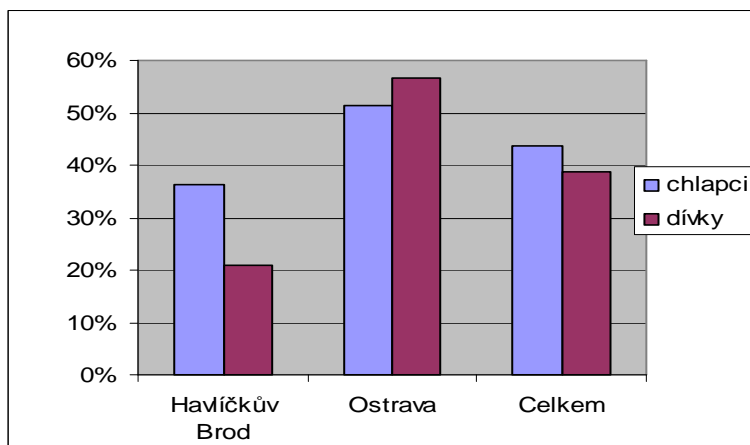
Otázka zjišťovala, kolik žáků zažilo šikanu od spolužáka z jiné třídy stejné školy.

Z celkového počtu odpovědělo kladně 35 chlapců (44 %) a 31 dívek (39 %). Výsledky dokazují, že na daných školách jsou narušeny vazby nejen ve třídách, ale i mezi třídami.

Tab. č. 6: Procentuální výsledek k otázce č. 6

Odpověď ANO	chlapci	dívky
Havlíčkův Brod	36%	21%
Ostrava	51%	57%
CELKEM	44%	39%

Graf č. 6: Procentuální znázornění odpovědí na otázku č. 6

- **Vyhodnocení otázky č. 7**

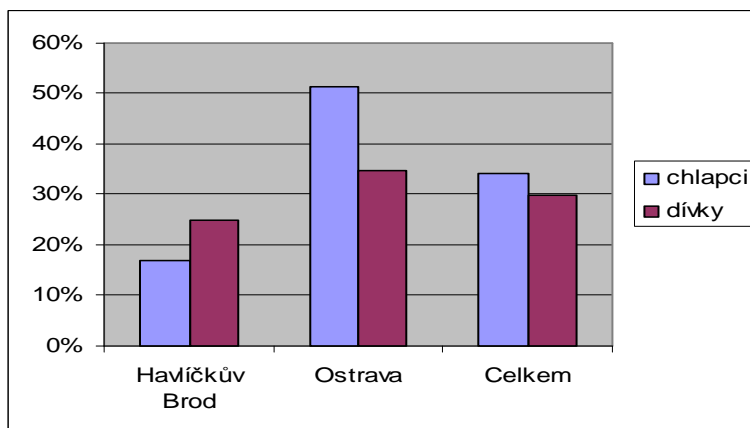
Stalo se to víckrát než jednou?

Otázka navazuje na otázku č. 6 (Kolikrát se dotyčné dítě setkalo s nepříjemným chováním ze strany jiných dětí.) Z celkového počtu 48 kladných odpovědí bylo 26 chlapců (34 %) a 22 dívek (30 %).

Tab. č. 7: Procentuální výsledek k otázce č. 7

Odpověď ANO	chlapci	dívky
Havlíčkův Brod	17%	25%
Ostrava	51%	35%
CELKEM	34%	30%

Graf č. 7: Procentuální znázornění odpovědí na otázku č. 7

- **Vyhodnocení otázky č. 8**

Pokud ano, tak jak ti bylo ubližováno? Zaškrtni, jak to bylo, nebo můžeš popsat vlastními slovy.

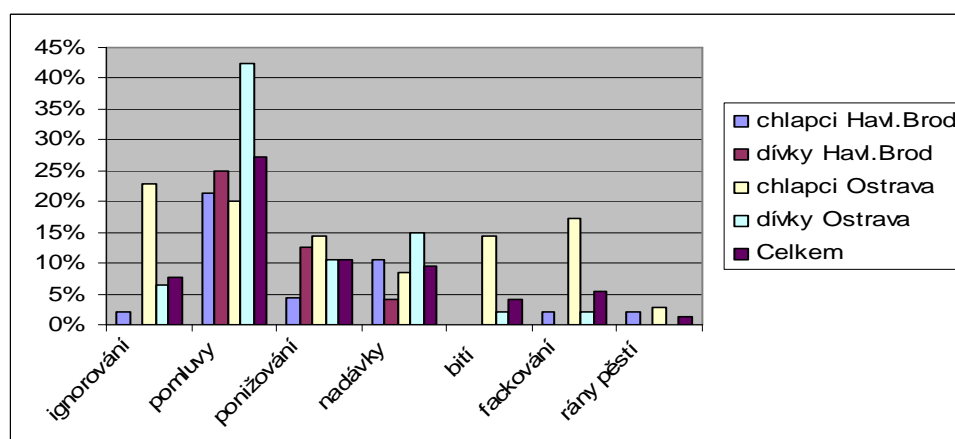
Touto otázkou bylo zjišťováno, jakou formou probíhá šikana na dotazovaných školách.

Z celkového počtu 153 dotazovaných bylo viděno 102 případů šikanování. Zajímavé je, že celých 72 případů se odehrálo v Ostravě a 30 případů v Havlíčkově Brodě. Nejčastější formou byla pomluva (27 %) a nejméně viděnou formou rány pěstí (1 %). Dále se objevily ignorování (8 %), ponižování (10 %), nadávky (10 %), bití (4 %) a fackování (5 %).

Tab. č. 8: Procentuální výsledek k otázce č. 8

	chlapci Havl. Brod	dívky Havl. Brod	chlapci Ostrava	dívky Ostrava	Celkem
ignorování	2%	0%	23%	6%	8%
pomluvy	21%	25%	20%	43%	27%
ponižování	4%	13%	14%	11%	10%
nadávky	11%	4%	9%	15%	10%
bití	0%	0%	14%	2%	4%
fackování	2%	0%	17%	2%	5%
rány pěstí	2%	0%	3%	0%	1%

Graf č. 8: Procentuální znázornění odpovědí na otázku č. 8

- **Vyhodnocení otázky č. 9**

Do které třídy jsi zrovna chodil/a?

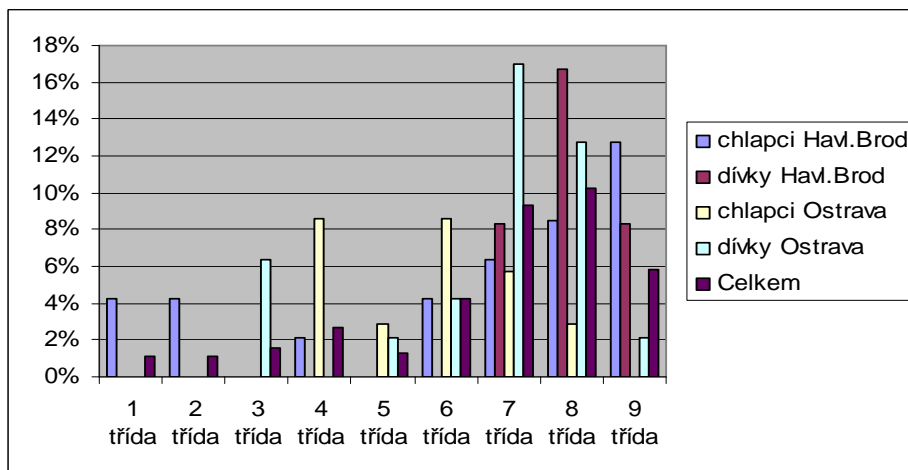
Tato otázka zjišťovala, ve které třídě se šikana vyskytuje. Dle výsledků bylo následně určováno vhodné období nastartování prevence šikany na prvním stupni.

Celkem na tuto otázku odpovědělo 153 žáků, z toho 71 dívek a 82 chlapců. V první třídě byly svědkem šikany na svém spolužákovi 2 žáci, což je 1 % z celkového počtu odpovídajících žáků. Ve druhé třídě opět 2 žáci (1 %), ve třetí třídě to byly 3 žáci (2 %), ve čtvrté třídě to již byly 4 žáci (3 %), pátá třída 2 žáci (1 %), šestá třída 7 žáků (4 %), sedmá třída 15 žáků (9 %), osmá třída 16 žáků (10 %) a devátá třída 9 žáků (6 %) z celkového počtu odpovídajících žáků. Největší nárůst šikany lze pozorovat na druhém stupni ZŠ, což je možné vysvětlit tím, že žáci se dostávají do tzv. puberty, nabírají svalovou hmotu – začínají mít fyzickou sílu a zkoušejí, co si mohou ve svém okolí dovolit.

Tab. č. 9: Procentuální výsledek k otázce č. 9

	chlapci Havl. Brod	dívky Havl. Brod	chlapci Ostrava	dívky Ostrava	Celkem
1 třída	4%	0%	0%	0%	1%
2 třída	4%	0%	0%	0%	1%
3 třída	0%	0%	0%	6%	2%
4 třída	2%	0%	9%	0%	3%
5 třída	0%	0%	3%	2%	1%
6 třída	4%	0%	9%	4%	4%
7 třída	6%	8%	6%	17%	9%
8 třída	9%	17%	3%	13%	10%
9 třída	13%	8%	0%	2%	6%

Graf č. 9: Procentuální znázornění odpovědí na otázku č. 9

- **Vyhodnocení otázky č. 10**

Kdy se to stalo?

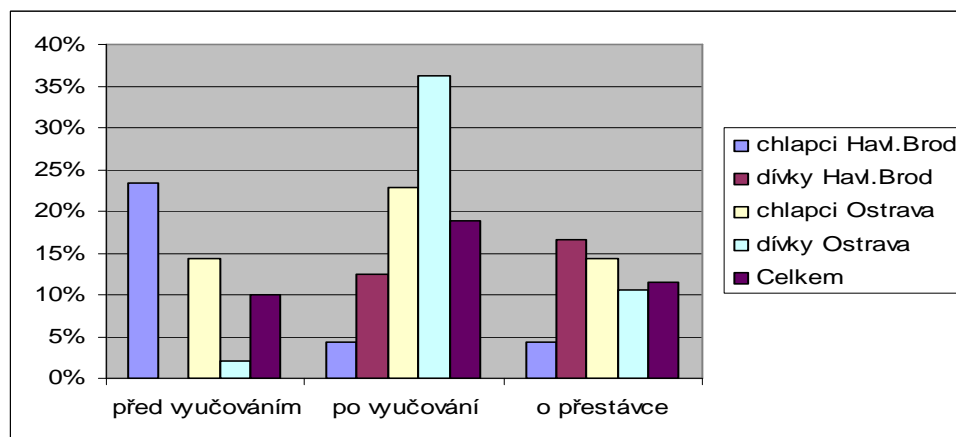
Tato otázka objasňovala, zda se s šikanou dotyční setkávají pouze ve školním prostředí nebo také mimo školní zařízení.

Z celkového počtu dotazovaných odpovědělo 33 chlapců a 30 dívek. Největší výskyt šikany se udál po vyučování (19 %), před vyučováním (10 %) a o přestávce (11 %).

Tab. č. 10: Procentuální výsledek k otázce č. 10

	chlapci Havl. Brod	dívky Havl. Brod	chlapci Ostrava	dívky Ostrava	Celkem
před vyučováním	23%	0%	14%	2%	10%
po vyučování	4%	13%	23%	36%	19%
o přestávce	4%	17%	14%	11%	11%

Graf č. 10: Procentuální znázornění odpovědí na otázku č. 10

- **Vyhodnocení otázky č. 11**

Kde se to stalo?

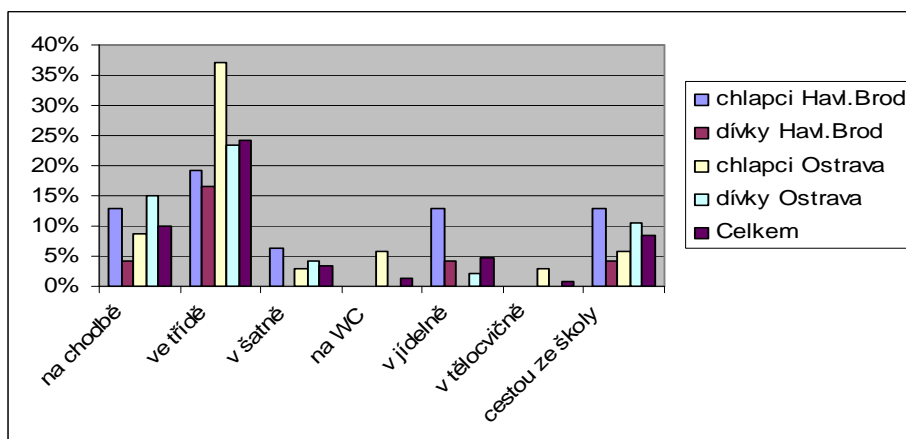
Na jakých místech se nejčastěji vyskytuje šikana na dotazovaných školách. Výsledky mohou posloužit pro správné nastavení preventivního opatření, což se týká dozoru či případné montáže kamerového systému ve škole.

V 83 případech (z celkového počtu 153 respondenti) žáci určili předem definovaná místa, kde buď viděli šikanování, nebo byli šikanováni. Ve 24 % se šikana vyskytla ve třídách, v 10 % na chodbách, v 3 % se odehrávala v šatnách a v 1 % je na WC. Ve školní jídelně se šikana odehrála v 5 %, jedno procento v tělocvičně a cestou do školy nebo cestou ze školy se šikana odehrála v 8 % z celkového počtu.

Tab. č. 11: Procentuální výsledek k otázce č. 11

	chlapci Havl. Brod	dívky Havl. Brod	chlapci Ostrava	dívky Ostrava	Celkem
na chodbě	13%	4%	9%	15%	10%
ve třídě	19%	17%	37%	23%	24%
v šatně	6%	0%	3%	4%	3%
na WC	0%	0%	6%	0%	1%
v jídelně	13%	4%	0%	2%	5%
v tělocvičně	0%	0%	3%	0%	1%
cestou ze školy	13%	4%	6%	11%	8%

Graf č. 11: Procentuální znázornění odpovědí na otázku č. 11

- **Vyhodnocení otázky č. 12**

Byl ten, kdo ti ublížil chlapec nebo dívka?

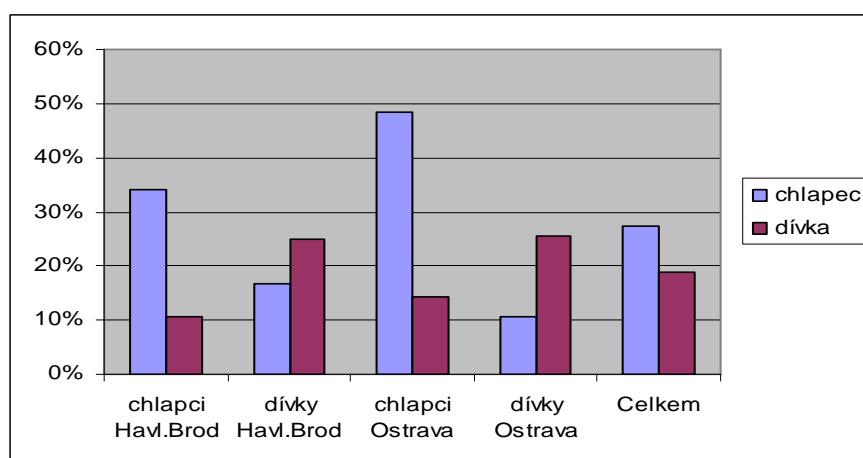
Otázkou bylo zjišťováno, která z těchto dvou skupin žáků má větší podíl na šikanování jako agresor.

Z celkové počtu dotazovaných byli v 32 případech agresory chlapci (27 %) a v 28 případech dívky (19 %).

Tab. č. 12: Procentuální výsledek k otázce č. 12

	chlapci Havl. Brod	dívky Havl. Brod	chlapci Ostrava	dívky Ostrava	Celkem
chlapec	34%	17%	49%	11%	27%
dívka	11%	25%	14%	26%	19%

Graf č. 12: Procentuální znázornění odpovědí na otázku č. 12

- **Vyhodnocení otázky č. 13**

Řekl/a jsi to někomu?

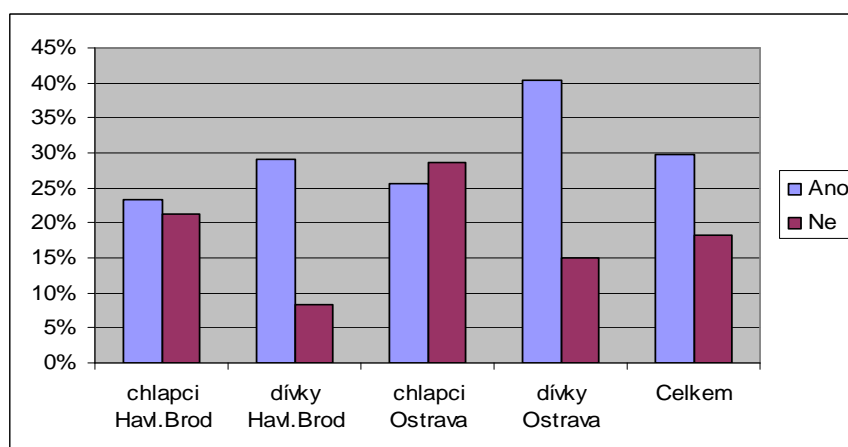
Tato otázka zjišťovala, zda se šikanovaní nebojí svěřit s tímto problémem.

Celkem odpovědělo 75 respondentů, 30 % pozitivně a 18 % negativně.

Tab. č. 13: Procentuální výsledek k otázce č. 13

	chlapci Havl. Brod	dívky Havl. Brod	chlapci Ostrava	dívky Ostrava	Celkem
Ano	23%	29%	26%	40%	30%
Ne	21%	8%	29%	15%	18%

Graf č. 13: Procentuální znázornění odpovědí na otázku č. 13

- **Vyhodnocení otázky č. 14**

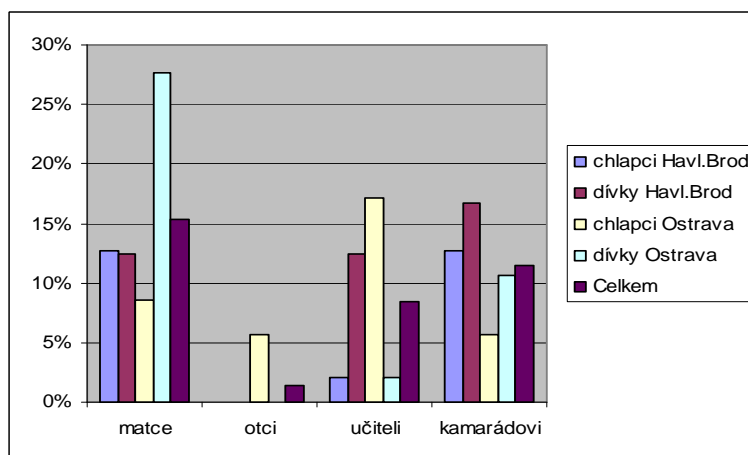
Pokud ano, tak komu?

Žáci byli dotazováni, ke komu mají ve škole důvěru, komu jsou schopni se svěřit. Tato otázka plnila informativní charakter a přehled, jakou důvěru mají dnešní žáci ve školní systém ohledně šikany. Z vyhodnocených odpovědí vyplývá, že na prvním místě je matka, komu by žáci oznámili šikanování (15 % dotázaných). Poté by se svěřili kamarádovi (11 %), následně učiteli/učitelce (8 %) a jako poslední otci (1 %) z celkového počtu 55 odpovědí.

Tab. č. 14: Procentuální výsledek k otázce č. 14

	chlapci Havl. Brod	dívky Havl. Brod	chlapci Ostrava	dívky Ostrava	Celkem
matce	13%	13%	9%	28%	15%
otci	0%	0%	6%	0%	1%
učiteli	2%	13%	17%	2%	8%
kamarádovi	13%	17%	6%	11%	11%

Graf č. 14: Procentuální znázornění odpovědí na otázku č. 14

- **Vyhodnocení otázky č. 15.**

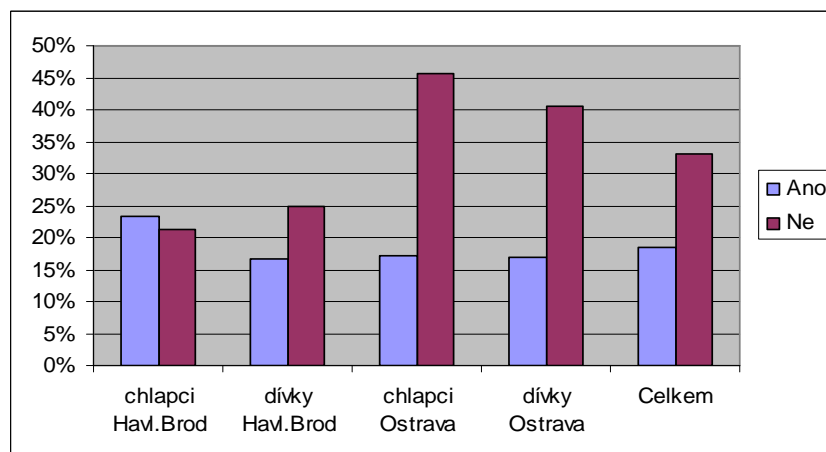
Byl potrestán ten, kdo ti ublížil?

Z grafu vyplývá, že bylo potrestáno pouhých 19 % agresorů (29 kladných odpovědí). 33 % agresorů nebylo potrestáno (51 odpovědí). Tato skutečnost je dána tím, že v mnoha případech nebyly případy šikany nikomu oznámeny, a tak ani nemohly být řádně vyšetřeny a agresori spravedlivě potrestáni.

Tab. č. 15: Procentuální výsledek k otázce č. 15

	chlapci Havl. Brod	dívky Havl. Brod	chlapci Ostrava	dívky Ostrava	Celkem
Ano	23%	17%	17%	17%	19%
Ne	21%	25%	46%	40%	33%

Graf č. 15: Procentuální znázornění odpovědí na otázku č. 15

- **Vyhodnocení otázky č. 16**

Znáš i jiné děti, kterým někdo ubližuje?

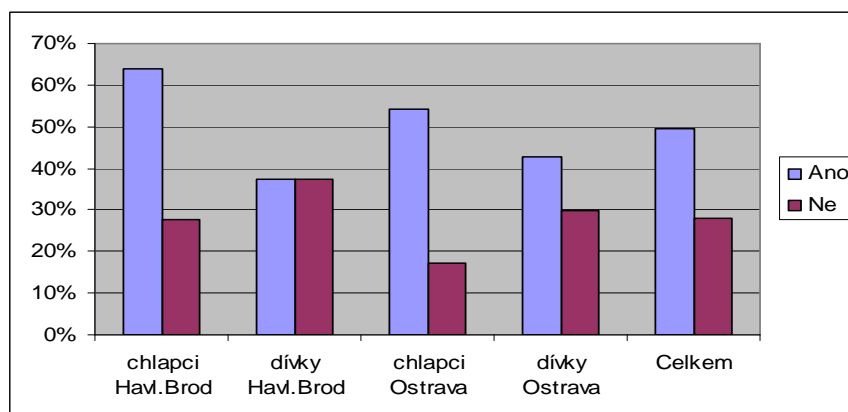
Bylo zjišťováno, zda jsou děti všímavé vůči svému okolí a zda byly svědky šikany.

Z celkového počtu 120 odpovědí jich 50 % odpovědělo kladně a 28 % záporně.

Tab. č. 16: Procentuální výsledek k otázce č. 16

	chlapci Havl. Brod	dívky Havl. Brod	chlapci Ostrava	dívky Ostrava	Celkem
Ano	64%	38%	54%	43%	50%
Ne	28%	38%	17%	30%	28%

Graf č. 16: Procentuální znázornění odpovědí na otázku č. 16

- **Vyhodnocení otázky č. 17**

Ubližoval/a jsi někdy ostatním dětem?

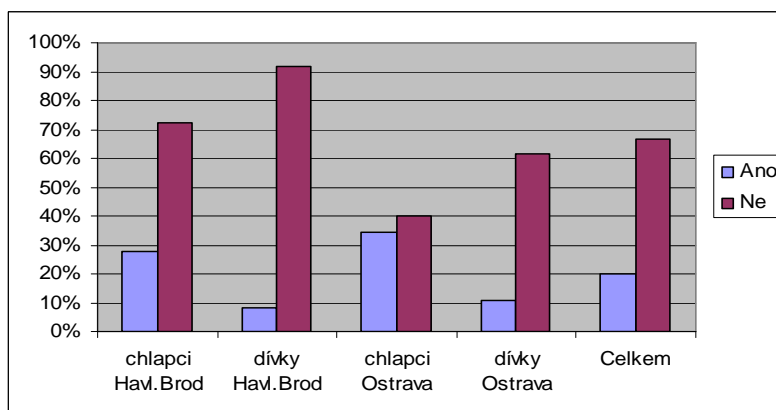
Tato otázka sledovala, zda mezi dotazovanými jsou také agresori samotní a zda jsou ochotni se přiznat.

Z celkového počtu 131 odpovědí jich 32 odpovědělo kladně (20 %) a 99 respondentů odpovědělo záporně (66 %).

Tab. č. 17: Procentuální výsledek k otázce č. 17

	chlapci Havl. Brod	dívky Havl. Brod	chlapci Ostrava	dívky Ostrava	Celkem
Ano	28%	8%	34%	11%	20%
Ne	72%	92%	40%	62%	66%

Graf č. 17: Procentuální znázornění odpovědí na otázku č. 17

- **Vyhodnocení otázky č. 18**

Mluvili jste ve škole o chování spojeném s násilím (ubližování – šikaně)?

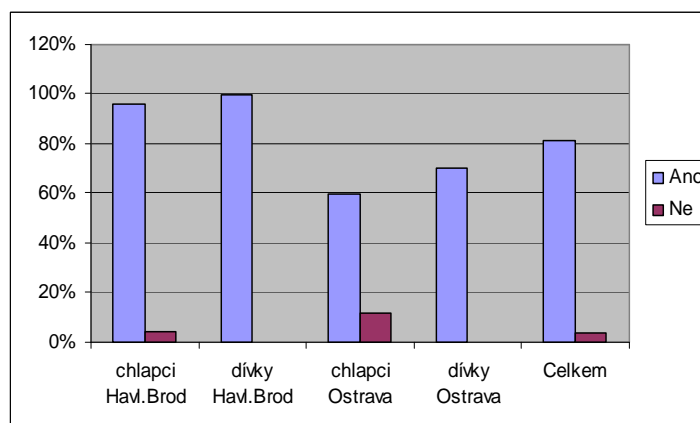
Žáci byli dotazováni, zda každý z nich ví, co by měl dělat, pokud bude šikanován. To je jedna ze základních otázek, na kterou by měl žák znát odpověď, pokud však na škole proběhla ohledně šikany alespoň základní prevence.

Kladně odpovědělo 123 žáků, záporně jen 6. Z toho 57 dívek a 66 chlapců (ANO), což znamená, že celkem 81 % žáků by vědělo, jak danou situaci řešit a na koho se obrátit a jen 4 % žáků by si rady nevěděly.

Tab. č. 18: Procentuální výsledek k otázce č. 18

	chlapci Havl. Brod	dívky Havl. Brod	chlapci Ostrava	dívky Ostrava	Celkem
Ano	96%	100%	60%	70%	81%
Ne	4%	0%	11%	0%	4%

Graf č. 18: Procentuální znázornění odpovědí na otázku č. 18

- ***Vyhodnocení otázky č. 19***

Co může škola udělat proto, aby ses ve škole cítil/a lépe?

Ve většině případů na tuto otázku respondenti neodpověděli, a pokud ano, většinou ve smyslu žertu: zkrátit vyučování, vyměnit pedagoga, mladší kantorky, koupit bazén. K otázce šikany nebo jakékoliv prevence ze strany školy se nikdo z respondentů nevyjádřil.

5 VYHODNOCENÍ PŘEDPOKLADŮ

Předpoklad č. 1 – *Lze předpokládat, že alespoň jeden žák v každé dotazované třídě zažil šikanu formou fyzického násilí*, byl ověřován otázkou č. 8 - jakou formou šikanování bylo dotyčnému ubližováno. Pro vyhodnocení výše uvedeného předpokladu byly vybrány formy fyzického ubližování – bití, facky a útoky pěstí. Z výsledků (viz tab. 8) je patrné, že **výrok předpokladu č. 1 se potvrdil** - v každé třídě alespoň jeden žák zažil formu fyzického násilí.

Pomocí dotazníků bylo zjištěno, že většina dotazovaných žáků se setkává s agresí nejčastěji v podobě pomluv. Následují nadávky, ponižování a v nejmenší míře se žáci setkávají s pěstní agresí.

Předpoklad č. 2 – *Také lze předpokládat, že agresori jsou častěji chlapci než dívky*, byl ověřován otázkou č. 12, pomocí níž je možné zjistit, na koho se v rámci preventivního programu v oblasti prevence podrobněji zaměřit. Získané výsledky **potvrzují výrok předpokladu č. 2** (viz tabulka č. 12).

Naproti tomu je většina žáků ve škole, zejména ve třídě spokojena a mají ve třídě kamaráda.

Předpoklad č. 3 – *Důležitým předpokladem je, že každý z dotazovaných žáků ví, co je to šikana a že se každý žák dověděl, co by měl dělat v případě, že bude šikanován*, byl ověřován otázkami č. 2 a č. 18. Z uveřejněných výsledků (viz tabulka č. 2, 18) je patrné, že **předpoklad č. 3 není pravdivý**. Z celkově dotazovaných 153 žáků téměř jedno procento neví, co je to šikana a cca 4 % se ve škole nedověděly, co mají dělat v případě, že budou šikanováni.

ZÁVĚR

Bakalářská práce shrnuje a popisuje poznatky a názory na šikanu. Současné školství si klade za cíl ochránit děti před ohrožujícími vlivy, se kterými se mohou ve škole setkat. Ochrana se týká především prevence patologických jevů. Šikana se v počátečním stádiu vyskytuje na každé škole, v každé třídě. Nejčastější formou násilí jsou posměšky, pomluvy a nadávky.

Vybrané téma je velmi široké. Zkušenosti ukazují, že primární prevence je v celkovém součtu daleko efektivnější, než následná sekundární prevence. Proto je nutno s prevencí začít jakmile se dítě ocitne v kolektivu dětí, tedy v první třídě. Tato práce se snaží o popis a vysvětlení pojmu šikana a také o nastínění možných podmínek vzniku šikany na školách. Dále se zaměřuje na jednotlivé aktéry šikany a poukazuje na její možné důsledky.

Většina škol si nechce šikanu mezi žáky připustit a kazit si tak svoji dobrou pověst. Kvalitní však není škola, která tvrdí, že se v ní šikana nevyskytuje, ale ta, jež šikanu přiznává, otevřeně ji řeší a bojuje s ní. V boji se šikanou a agresivitou vůbec nelze nechat vše na učitelích. Především sami rodiče by měli dohlížet na to, aby jejich děti netrávily neúměrné množství času pasivní nekulturní zábavou, a aby prioritním kritériem úspěchu nebyly jen peníze, okázalý konzum a moc s nimi spojená. Je nutné, aby byly u dětí podporovány morální a mravní základy jako jsou soucit silnějšího se slabším, úcta k autoritám a obecná slušnost.

Cesta k nápravě je určitě velmi dlouhá, spočívá ve výchově k autoritám, k demokracii, k ochraně dětí před mediálním násilím a prostituci, k solidaritě se slabými a k celkové ideové výchově dětí i současné a budoucí společnosti.

Škola je prostředí, v němž se setkávají žáci různých typů rodin, nejrůznějších povah, s různými vlastnostmi a vrozenými dispozicemi. Měla by zabezpečit takové klima, kde se budou všichni cítit dobře a společně přispívat ke vzájemnému porozumění, toleranci a společně tak čelit agresivitě a šikanování. Na základě výsledků dotazníku se můžeme domnívat, že bez pomoci odborníka (školního psychologa) není možné problém účinně řešit. Ovšem ani kvalitní pedagog nezmůže nic sám, nutná je spolupráce dalších subjektů (samotných žáků, kolegů – pedagogů, vedení školy, rodičů a specialistů).

NAVRHOVANÁ OPATŘENÍ

Z výsledků získaných průzkumem pomocí dotazníků vyplněných na dvou školách, lze navrhnout tato řešení v oblasti prevence šikany:

- Hlavním článkem mezi žáky, rodiči a školou by měl být **Výchovný poradce**, jenž je povinný na každém typu škol. Výchovný poradce z výkonu své funkce by měl být první, na koho se žák s problémem obrátí. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy stanoví podle § 121 odst. 1 a § 123 odst. 5 zákona č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělání **poskytování poradenských služeb** - vyhláškou č. 72/2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních. Tato vyhláška nabyla účinnosti dnem 17. února 2005.

Poradenské služby ve školách a školských poradenských zařízeních jsou poskytovány dětem, žákům, studentům, jejich zákonným zástupcům, školám a školským zařízením. Školská poradenská zařízení a školy poskytují bezplatně standardní poradenské služby. Obsahem poradenských služeb je činnost přispívající zejména k:

- vytváření vhodných podmínek pro zdravý tělesný, psychický a sociální vývoj žáků, pro rozvoj jejich osobnosti před zahájením vzdělávání a v průběhu vzdělávání;
 - naplňování vzdělávacích potřeb a rozvíjení schopností, dovedností a zájmů před zahájením a v průběhu vzdělávání;
 - prevenci a řešení výukových a výchovných obtíží, sociálně patologických jevů (zejména šikany a jiných forem agresivního chování, zneužívání návykových látek) a dalších problémů souvisejících se vzděláváním a s motivací k překonávání problémových situací aj.²⁵
- Zajistit další odborné pracovníky např. školní psycholog, metodik prevence, kteří by svou přítomností na všech typech škol pomohly objasnit žákům a pedagogům obsah jejich konkrétní pomoci. Součástí jejich náplně práce by měla být diagnostika, depistáž, konzultační, poradenské, intervenční a metodická práce a vzdělávací činnost.

²⁵ <http://www.msmt.cz/dokumenty/vyhlasaka-c-72-2005-sb-1>

- Zajistit celoživotní vzdělávání pedagogů a jejich spolupráci s odborníky v oblasti šikany. Zvýšit tak jejich teoretickou i praktickou připravenost při kontaktu s tímto jevem. Především je nutné zaměřit se na informovanost pedagogů v oblasti řešení těchto případů. Úspěšný boj se šikanou předpokládá pedagogy vzdělané v osobnostní a sociální výchově, obeznámené se zákonitostmi skupinové dynamiky a schopné šikanu rozpoznat a řešit.
- Nepostradatelná je spolupráce školy a rodičů. Je nezbytné seznámit rodiče s vytvořeným preventivním programem. Navodit užší spolupráci pedagogů (školy) se všemi rodiči a to v rámci prevence celé problematiky.
- Je třeba omezit u dětí sledování nevhodných televizních programů a hraní agresivních počítačových her. Důležité je rovněž vzdělávání dětí v oblasti šikany, stejné doporučení patří rodičům dětí - zvýšit informovanost o této problematice.
- Vytvořit pozitivní atmosféru ve školní třídě. Klima společně vytvářejí učitelé a všichni žáci, kteří danou školní třídu navštěvují. Mezi podmínky klimatu můžeme zařadit interiér třídy a psychologické faktory (vzájemné respektování účastníků, spolupráce účastníků, vzájemná podpora a pomoc, otevřenost a autentičnost, lidskost v jednání). Dalším důležitým rysem při vytváření pozitivního klimatu třídy je motivace žáků k učení, vzájemná úcta a kontakt s učitelem, vhodné je používání přiměřeného humoru, podpora sebeúcty a sebedůvěry.
- Zřídit *schránku důvěry*, která je osvědčeným prostředkem v případě šikany mezi dětmi ve školách. Ve školním řádu je zapotřebí rovněž stanovit jasná pravidla chování včetně sankcí (trestů) za jejich porušení. Dále je nutné uplatňovat některé zásady - ptát se dětí na jejich názory a přání; dávat dětem možnosti volby a používat hlasování; pěstovat žákovské samosprávy; otevřeně informovat rodiče i o nepříjemných událostech a o chybách, ke kterým došlo; umožňovat rodičům co nejčastěji přístup do školy a podněcovat aktivitu rodičovské organizace na škole. Součástí by měla být i výchova k solidaritě se slabými. Je nutné do této prevence začlenit rodiče, aby pochopili, že jejich názor na školu a pedagoga musí být pozitivní, aby žáci získali důvěru ve školní zařízení.

- Zvýšit dozor ve škole jako jednoduchý, ale účinný preventivní prostředek proti šikaně. Zvýšit fyzický dozor o přestávkách a aktivně vyhledávat další prostory, kde by k šikaně mohlo docházet.
- Iniciovat právní úpravu trestního zákona v podobě zavedení trestného činu šikany, popř. zpřísnit sankce za dosavadní trestné činy, které se šikanou souvisejí.
- Precizovat a distribuovat na školy a školská zařízení *Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení* (2008).

SEZNAM POUŽITÝCH INFORMAČNÍCH ZDROJŮ

1. BENDL, S.: *Prevence a řešení šikany ve škole*. Vydalo ISV nakladatelství, 2003, s. 197, ISBN80-86642-08-9
2. ČERMÁK, I.: *Lidská agrese a její souvislosti*. Nakladatelství FAKTA, vydání první, 1999, s. 204, ISBN 80-902614-1-8
3. ELLIOTOVÁ, M.: *Jak ochránit své dítě*. PRAHA: nakladatelství PORTÁL, 1995, Z anglického originálu *Keeping safe*, s. 173, ISBN 80-7178-034-0
4. FIELDOVÁ, E. M.: *Jak se bránit šikaně*. PRAHA: Vydala Euromedia Group, k. s. – Ikar, 2009, z anglického originálu *Bullyblocking*, s. 312, ISBN 978-80-249-1176-2
5. GODMANOVÁ, J.: *Jak si nenechat ublížit*. Bezpečnostní průvodce životem pro – náctileté. Praha: nakladatelství PORTÁL, 1996, Původní anglické vydání: *Sussed and Streetwisse*, s. 142, ISBN 80-7178-090-1
6. GAJDOŠOVÁ, E. – HERÉNYIOVÁ, G.: *Rozvíjení emoční inteligence žáků*. Prevence šikanování, intolerance a násilí mezi dospívajícími. PRAHA: nakladatelství PORTÁL, 2006, s. 324, ISBN80-7367-115-8
7. KOLÁŘ, M.: *Bolest šikanování*. Cesta zastavení epidemie šikanování ve školách. PRAHA: nakladatelství PORTÁL s.r.o, 2001, s. 254, ISBN 80-7178-513-X
8. KOLÁŘ, M.: *Skrytý svět šikanování ve školách*. Příčiny, diagnostika a praktická pomoc. PRAHA: nakladatelství PORTÁL s.r.o., 1997, s. 127, ISBN 80-7178-123-1
9. KIRBYOVÁ, A.: *Nešikovné dítě*. Dyspraxie a další poruchy motoriky. PRAHA: nakladatelství PORTÁL s.r.o., 2000, s. 206, ISBN 80-7178-424-9

10. MARTIN, M. – WALTMANOVÁ-GREENWOODOVÁ, C.: *Jak řešit problémy dětí se školou*. PRAHA: nakladatelství PORTÁL, 1997, z anglického originálu *Solve Your Childs Schoul-Related Problems*, s. 322, ISBN 80-7178-125-8
11. MATOUŠEK, O. a kol.: *Práce s rizikovou mládeží*. Projekt LATA a další alternativy věznění mládeže. PRAHA: nakladatelství PORTÁL s.r.o., 1996, s. 87, ISBN 80-7178-064-2
12. ONDRÁČEK, P.: *Františku, přestaň konečně zlobit, nebo...* Vydalo ISV nakladatelství, 2003, s. 170, ISBN 80-86642-18-6
13. PRŮCHA, J. *Pedagogický slovník*. 2. vyd. Praha: nakladatelství Portál, 1998. 328 s. ISBN 80-7178-252-1
14. ŘÍČAN, P.: *Agresivita a šikana mezi dětmi*. Jak dát dětem ve škole pocit bezpečí. Praha: nakladatelství PORTÁL, 1995, s. 95, ISBN 80-7178-049-9
15. SOCHŮREK, J.: *Vybrané kapitoly ze sociální patologie, I. díl*. Vyd. Technická univerzita v Liberci, 2001, s. 81, ISBN 80-7083-494-3
16. TRAIN, A: *Nejčastější poruchy chování dětí*. Jak je rozpoznat a kdy se obrátit neodborníka. PRAHA: nakladatelství PORTÁL, 2001, s. 198, ISBN 80-7178-503-2
17. WEBSTER-DOYLE, T.: *Proč mě pořád někdo šikanuje?* Rady, jak zvládat malé tyrany. Nakladatelství PRAGMA, 2002, s. 143, ISBN 80-7205-804-5
18. <http://www.minimalizacesikany.cz>
19. <http://www.nasedite.cz>
20. <http://www.sikana.org>
21. <http://www.msmt.cz>

PŘÍLOHA

DOTAZNÍK

Vážený studente, vážená studentko,

dovol, abych Tě požádala o vyplnění tohoto dotazníku. Tento průzkum by měl zkoumat:

PROBLEMATIKU ŠIKANY VE ŠKOLE.

Průzkum je ANONYMNÍ - získané údaje budou zpracovány v bakalářské práci, jejíž obhajoba je součástí státní závěrečné zkoušky na Technické univerzitě v Liberci. Tvoje názory a odpovědi budou pro mne cennými údaji. Děkuji Ti za spolupráci.

Pohlaví (chlapec/dívka)

věk

ročník

datum

Instrukce: Zakroužkuj nebo podtrhni odpověď, se kterou souhlasíš, může být zaškrtnuto i více možností.

Nepodepisuj se!!!!

1. Máš ve třídě dobrého kamaráda? Ano-ne

2. Znáš význam slova šikana? Ano-ne

3. Od koho jsi se dozvěděl/a o šikaně?

Od rodičů
Od spolužáků, kamarádů
Od učitele
Z televize
Od někoho jiného,
Od koho?

4. Byl/a jsi někdy svědkem, že je ubližováno tvému spolužákovi jinými spolužáky ze školy? Ano-ne

5. Choval se k tobě někdo z vaší třídy nepříjemně? Ano-ne

6. Choval se k tobě někdo z vaší školy nepříjemně? Ano-ne

7. Stalo se to víckrát než jednou? Ano-ne
8. Pokud ano, tak jak ti bylo ubližováno? Zaškrtni, jak to bylo, nebo můžeš popsat vlastními slovy.
- Ignorování, pomluvy, ponižování, nadávky, bití, fackován, kopání, rány pěstí
Jinak? – Jak?
9. Do které třídy jsi zrovna chodil/a
10. Kdy se to stalo?
- před vyučováním po vyučování o přestávce při obědě
11. Kde se to stalo?
- chodba, třída, šatna, WC, tělocvična, jídelna, cestou ze školy
12. Byl ten, kdo ti ublížil chlapec nebo dívka?
13. Řekl/a jsi to někomu? Ano-ne
14. Pokud ano, tak komu?
- matce otci učiteli kamarádovi
15. Byl potrestán ten, kdo ti ublížil? Ano-ne
16. Znáš i jiné děti, kterým někdo ubližuje? Ano-ne
17. Ubližoval/a jsi někdy ostatním dětem? Ano-ne
18. Mluvili jste ve škole o chování spojeném s násilím (ubližování – šikaně)? Ano-ne
19. Co může škola udělat proto, aby ses ve škole cítil/a lépe?